

TÜRKİYE’DE ÇOCUKLAR KALKINMA POLİTİKALARININ NERESİNDE? ÇOCUK HAKLARI AÇISINDAN BİR ANALİZ

Kafkas Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
KAÜİBFD
Cilt, 11, Sayı Ek Sayı 1,
2020
ISSN: 1309-4289
E – ISSN: 2149-9136

Makale Gönderim Tarihi: 26.04.2020

Yayına Kabul Tarihi: 06.10.2020

Yasemin MAMUR IŞIKÇI
Doç. Dr.
Giresun Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
Giresun Türkiye
yasemin.mamur@giresun.edu.tr
ORCID: 0000-0002-2773-7251

Özlem EŞTÜRK
Dr. Öğr. Üyesi
Ardahan Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
Ardahan, Türkiye
ozlemesturk@ardahan.edu.tr
ORCID: 0000-0003-4324-0912

Sıla GÜLCAN
Yüksek Lisans Öğrencisi
Giresun Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Giresun, Türkiye
sila.gulcan@giresun.edu.tr
ORCID: 0000-0002-3413-1434

ÖZ Kalkınma kavramı ekonomik göstergeler üzerinden zenginleşmeyi ifade etmek için kullanılmıştır. Fakat ilerleyen dönemlerde, ekonomik göstergelerdeki iyileşmelerin insanların geneline yansımadağı görülmüştür. Bununla birlikte, bu anlayışın yoksulluğu azaltmadığı tam aksine gelir dağılımı konusundaki adaletsizliklerin yoksulluğu artırdığı anlaşılmıştır. Bu gelişmeler üzerine 1970’li yılların sonundan itibaren kalkınma politikaları ve anlayışı “insana” ve “çevreye” odaklanmıştır. Diğer yandan çocuk hakları alanında da başlayan hak arayışları çocukları yeni kalkınma politikalarının odağına taşımıştır. Bu araştırma, Türkiye’nin kalkınma politikalarında çocukların ne şekilde ve ne derece dikkate alındığını tespit etmeyi amaçlamaktadır. Veriler nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi ile toplanmış ve içerik analizi ile yorumlanmıştır. Çalışma, kalkınma literatüründe pek değinilmemiş olan kalkınma ve çocuk/çocuk hakları ilişkisini kurarak, kalkınma politikalarını çocuk/çocuk hakları açısından sorgulaması açısından önem taşımaktadır. Çalışma sonucunda Türkiye’de kalkınma politikalarında çocuk/çocuk hakları konularının yeterince yer almadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Çocuk Hakları, Kalkınma

JEL kodları: O15, O29, I39

Alanı: Kamu Yönetimi/İktisat

Türü: Araştırma

DOI: kauibfd.2020.Ek1.004

Atıfta bulunmak için: Işıklı, Y. M., Eştürk, Ö., & Gülcan, S.. (2020). Türkiye’de çocuklar kalkınma politikalarının neresinde? Çocuk hakları açısından bir analiz. *KAÜİBFD*, 11(Ek Sayı 1), 81-119.

WHERE ARE CHILDREN IN THE DEVELOPMENT POLICIES OF TURKEY? AN ANALYSIS IN TERMS OF IN CHILD RIGHTS

Kafkas University
Economics and Administrative
Sciences Faculty
KAUEASF
Vol. 11, Issue Suppl 1, 2020
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Article Submission Date: 26.04.2020

Accepted Date: 06.10.2020

Yasemin Mamur IŞIKÇI
Assoc. Prof
Giresun University
Faculty of Economic and
Administrative Sciences
Giresun, Turkey
yasemin.mamur@giresun.edu.tr
ORCID: 0000-0002-2773-7251

Özlem EŞTÜRK
Asst. Prof
Ardahan University
Faculty of Economic and
Administrative Sciences
Ardahan, Turkey
ozlemesturk@ardahan.edu.tr
ORCID: 0000-0003-4324-0912

Sıla GÜLCAN
Master's Student
Giresun University
Social Sciences Institute
Giresun, Turkey
sila.gulcan@giresun.edu.tr
ORCID: 0000-0002-3413-1434

ABSTRACT The concept of development has been used to Express enrichment through economic indicators. However, it was observed that the improvements in economic indicators did not reflect to the general public in the following periods. However, it has been understood that this under standing does not reduce poverty, on the contrary, injustices regarding in come distribution increase poverty. The development policies and under standing of these developments since the late 1970s have focused on "human" and "environment". On the other hand, these arch forrights that started in the field of children's rights has brought the children to the focus of new development policies. In this research, what children in the way of Turkey's development policy and aims to determine to what extent taken into account. The data were collected from the qualitative research methods by document analysis method and interpreted by content analysis. The study is important in terms of questioning development policies in terms of child / child rights by establishing the relationship between development and child / child rights, which is not mentioned in the development literature. In their study results in child development policies in Turkey / child rights issues it has been shown to sufficiently take place.

Keywords: Child, Child Rights, Development

Jel codes: O15, O29, I39

Scope: Public Administration/ Economy

Type: Research

Cite this Paper: Işıkçı, Y. M., Eştürk, Ö., & Gülcan, S.. (2020). Where are children in the development policies of Turkey? An analysis in terms of in child rights. *KAUEASF*, 11(Suppl 1), 81-119.

1. GİRİŞ

Uzun bir süre kalkınma kavramı milli gelir artışı ve ekonomik büyüme şeklinde tanımlanmış ve ekonomik göstergeler üzerinden ölçülmüştür. Milli gelir artışı şeklindeki kalkınma anlayışı, süreç içinde özellikle milli gelirin artması ile ortaya çıkan çıktının toplumun her katmanına eşit ve adil bir şekilde yansımaması sonucu ekonomik ve toplumsal krizlerin yaşanmasına sebep olmuştur. Dolayısı ile 1970'li yıllardan itibaren ekonomik büyümeye hedefli geleneksel kalkınma anlayışının yetersizliği değişik çevrelerce dillendirilmeye ve bu anlayışın yerine kalkınma literatüründe, “insan merkezli” yaklaşımlar önerilmeye başlanmıştır. Bu yeni kalkınma anlayışı Nobel ödüllü iktisatçı Amartya Sen’in yapabilirlik yaklaşımına dayanmaktadır. Sen’e göre (1997, 1999 a,b)kalkınma “bireylerin malları ya da gelirlerine değil, onların başarıları, özgürlükleri ve yapabilirliklerine” odaklanmalıdır. Kısacası bu yeni yaklaşım, kalkınmada ‘insan’ unsurunu öne çıkarmakta, bireylerin yaşam standartları ve kaliteleri ile yakından ilgilenmektedir. İnsani kalkınma diye adlandırabileceğimiz bu paradigmaya göre ekonomik büyüme insanların yaşam kalitesinde, yapabilirliklerinde ve özgürlüklerinde artışa yol açıyorsa gerçek bir kalkınmadan söz edilebilir. Görüldüğü üzere bu anlayış “kalkınma” kavramının halkasını bireylerin yaşam kalitelerine ve özgürlüklerine doğru genişletmiş bulunmaktadır. Dolayısı ile klasik kalkınma yaklaşımına göre hem daha çok “hak” odaklı hem de daha geniş bir toplumsal kesimi içine alacak kadar kapsayıcıdır.

Peki toplumun önemli bir kesimi olarak “çocuklar” bu yeni yaklaşımın neresindedir? Günümüzde çocuk hakları alanında yaşanan olumsuzluklara karşı çocuk hakları akımı, toplumları ve karar vericileri çocukları hak sahibi “bireyler” olarak kabul görmeye zorlamaktadır. Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de yaygın bir şekilde yaşanan çocuk hakları ihlallerinin önüne geçmenin yolu gerçekten çocukları “yetişkinlerle eşit haklara sahip olan bireyler olarak görece” bir bakış açısının toplumsal ve politik düzlemde yerleşmesidir. Bu noktada, toplumsal kesimlerin refah seviyesinin sosyal ve ekonomik olarak artırılmasının hedeflendiği yeni kalkınma politikalarında çocukların ne şekilde gözetildiği sorulması gereken bir soru olarak belirmektedir. Bu çalışmada bu sorunun cevabı Türkiye özelinde Türkiye’nin kalkınma politikaları üzerinden tartışılmıştır. Dolayısı ile bu çalışmanın amacı “Türkiye’nin kalkınma politikalarında “çocukların ne kadar gözetildiğinin” ortaya çıkarılmasıdır. Çalışmanın yürütülmesinde veriler nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi ile toplanmış ve içerik analizi ile yorumlanmıştır.

2. KALKINMA KAVRAMI VE KALKINMA POLİTİKALARINDA DEĞİŞİM

Torunoğlu (2003) tarafından kalkınma, klasik kapitalist model tarafından belirlenen günümüz modern toplumlarında salt ekonomik bir çerçevede, kişi başına düşen gelirin artırılması olarak tanımlanmıştır. Bu tanım, kalkınma kavramı ile çok eşleştirilen “ekonomik büyüme” kavramına denk düşmektedir. Oysaki büyüme ve kalkınma kavramları arasında farklılıklar bulunmaktadır. *Büyüme*, kalkınmanın gerçekleşmesi için gerekli olan fakat yeterli olmayan bir koşuldur (Tümertekin& Özgüç, 2007, s. 86). Nitekim, ekonomik büyüme en genel ifadeyle, bireylerin talep ettikleri mal ve hizmetlerin karşılanması için ülkenin üretim yetenekleri ve kapasitesinin geliştirilmesidir (Peterson, 1994, s. 480). Bunun ekonomik olarak karşılığı, gayri safi milli hasılanın ve buna bağlı olarak kişi başına düşen gelirin artmasıdır (Peterson, 1994, s. 481).

Burada da görüldüğü gibi uzun bir dönem boyunca kalkınma ekonomik büyüme ile özdeşleştirilmiştir. 1970'lere kadar, kalkınma ulusal gelir artışı ile ölçülüp endüstrileşmeye dayalı ekonomik büyüme olarak tanımlanmıştır (Jahan 2007'den akt. Gürses, 2009, s. 340). Bu nedenle bu iki kavram uzunca bir süre birbirinin yerine kullanılmıştır. Böylece, geleneksel kalkınma yaklaşımlarında, kalkınmada kişi başına düşen gelirin artırılması ve sermaye birikiminin sağlanmasını amaçlayan gelir veya büyüme odaklı politikalara öncelik verilmiştir (Tunç, 2018).

Bununla birlikte daha sonraki yıllarda, ekonomik büyümenin her koşulda bireysel refahı ve yaşam kalitesini artırmadığı (Soubbotina, 2004, s. 8) gelir artışının, sağlıklı bir ekonominin tek göstergesi olmadığı, önemli olanın gelirin miktarı kadar gelirin dağılımı olduğu (Günsoy, 2005, s. 37) anlaşılmıştır. Kalkınmayı ekonomik büyüme ile özdeşleştiren geleneksel yaklaşım, bir üst ekonomik büyümenin yoksulluğu azaltmadığı ve ortaya çıkan çeşitli toplumsal sorunlara çözüm getirmediği noktalarında eleştirilere maruz kalmıştır (Gürses, 2009, s. 341). Bu bağlamda 1970'lerden sonra, gelişme kavramı daha çok büyüme merkezli olduğu için tepki ile karşılanmış ve sürecin sonunda insan odaklı gelişme yaklaşımları ön plana çıkmaya başlamıştır (Han & Kaya, 1997, s.126). Bu yaklaşımın öncülerinden olan Amartya Sen tarafından kalkınma kavramı bu yıllardan itibaren farklı bir bakış açısı ile yorumlanmış, kalkınmanın ekonomik olgularla belirlenmesinin yeterli olmadığı tespit edilerek, kavram ekonomik, sosyo-kültürel, sağlık, eğitim gibi kavramlar ele alınarak temelinde insanın olduğu bir yaklaşım ile değerlendirilmiş (Sam, 2008) ve “insani kalkınma” modeli olarak adlandırılmıştır. “İnsani kalkınma, insanların seçeneklerini artırma

süreci olup, uzun ve sağlıklı bir yaşam sürmeye, eğitilmiş olmaya ve iyi bir yaşam standardına sahip olabilmeye (UNDP, 1990) odaklanmaktadır. Bu model, kalkınmayı ekonomik göstergelerin ötesine taşımıştır.

Bu bağlamda insani kalkınma, kişinin yaşama, öğrenme ve katılma süreci (Aydınlıgil, 2007) olarak tanımlanabilir. İnsani kalkınma paradigması, kalkınma ekonomilerinin odak noktasını ‘ulusal gelir göstergelerinden, ‘insan-merkezli’ politikalara taşımaya amaçlar. Bu yönüyle, paradigma, kalkınmayı insanların yapabilirliklerini ve işlevselliklerini genişletme süreci olarak tanımlayarak, geniş kapsamlı bir kavramsal dönüşümün ve eylemsel çerçevenin oluşmasını da hedeflemektedir(Aydınlıgil, 2009, s.4).

Bu anlamda, insani kalkınmanın öncelikli hedefi; insani tercihleri artırmak ve kalkınmayı daha demokratik ve paylaşımaya dayanan bir hale getirmektir. İnsani tercihler; gelire ulaşma, istihdam imkânları, eğitim, sağlık, temiz ve güvenli fiziksel çevre gibi göstergeleri kapsar. Bu göstergeler ayrıca, karar alma mekanizmalarında paylaşımaya ve ekonomik ve politik özgürlüklere de vurgu yapmaktadır (UNDP,1991, s.7). İnsani kalkınmanın temel amacı, şimdiki ve gelecekteki bütün insanların her alandaki potansiyellerini geliştirip kullanabilmesi için uygun ortam ve fırsatların yaratılmasıdır (UNDP, 1994, s. 13).

Kalkınma yaklaşımlarında ikinci unsur olarak “çevre” vurgusu ön plana çıkmaktadır. Nitekim, doğal kaynakların az maliyetle sınırsız bir sermaye olarak görüldüğü kalkınma anlayışı kalkınmanın niceliksel yönüne odaklanıp,doğanın tahribatını ve kıt kaynakların sömürülmesini göz ardı etmiştir.“Sanayi Devrimi ile başlayıp İkinci Dünya Savaşı ile birlikte hız kazanan kalkınma faaliyetleri, pek çok ülkenin zenginleşmesini sağlarken ciddi boyutta çevresel sorunları da beraberinde getirmiş ve bu sorunlar hiç de önemsenmemişti.Söz konusu sorunlar dünya için tehdit oluşturacak bir noktaya geldiğinde çevre ile uyumlu bir kalkınma anlayışının olabirliği tartışılmaya başlanmıştır (Karabıçak& Özdemir, 2015, s. 45,47,48). Bu tartışmalar “sürdürülebilir kalkınma” kavramı çerçevesinde şekillenmektedir.

Sürdürülebilir kalkınma kavramı 1970’li yıllarda ekonomi, toplum ve çevre arasındaki dengeyi korumak amacıyla ortaya çıkan bir kalkınma stratejisi olmakla birlikte doğal kaynakların gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde kullanılmasını öngörmektedir (Gürlük, 2010, s.88). Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonunun hazırladığı “Ortak Geleceğimiz” adlı raporunda da sürdürülebilir kalkınma, “*bugünün gereksinimlerin gelecek kuşakların kendi gereksinmelerini karşılama olanaklarından almadan karşılama*” (World Commission on Environment and Development, 1987) şeklinde tanımlanmıştır. Bu anlamda sürdürülebilir kalkınma anlayışı doğadaki

tahribatın durdurulmasını veya en azından azaltılmasını ve kıt kaynaklar üzerindeki yükün azaltılarak kalkınmanın yenilenebilir enerji kaynaklarıyla gerçekleştirilmesi gerektiğini savunur (Yıldırım ve Göktürk, 2004, s.250).Sürdürülebilir kalkınma kavramı insanın çevre ile ilişkisini yeniden çizdiği gibi kalkınmanın sosyal ekonomik ve çevresel boyutlarını da yeniden gözden geçirmektedir (Demir, 2019, s. 822).Kavram, üretim yapılırken biyolojik çeşitlilik ve ekosistem dengesinin korunmasını temel alırken sürdürülebilir kalkınmanın tam olarak gerçekleşmesi için sivil toplumun katılımı, cinsiyet eşitliği, güvenlik ve insan hakları kavramlarının hayata geçirilmesi gerektiğini vurgular (Harris, 2000, s.6 akt. Demir, 2019, s. 822).

Görüldüğü üzere kalkınmada büyüme odaklı politikalardan 1990 sonrasında çevre, eşitlik ve kapsayıcılık temelli kalkınma politikalarına geçiş olmuştur (Tunç, 2018). Günümüzde ise kalkınma kavramı tek başına iktisadi performans ile değil, daha çok insanların iyi bir yaşam sürdürebilmeleri ile açıklanmaktadır (Tüylüoğlu & Karalı, 2006, s. 56). Bu bağlamda kalkınma yaklaşımlarında özellikle “insan” ve “çevre” kavramları ön plan çıkarılmıştır.

3. KALKINMA VE ÇOCUK HAKLARI İLİŞKİSİ

Günümüz toplumunda “çocuk” kavramı ile genel olarak on sekiz yaşından küçük bireyler tanımlanmakta ve bu kitle çeşitli düzenlemelerle koruma altına alınmaktadır. Ancak çocukluğun tanımlanması ve güvence altına alınması ile ilgili gelişmeler hiç de kolay olmamıştır. Çocukluğa verilen anlam, toplumun ve iktidarların çocuğa bakış açıları, yaşanan sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmeler sonucu zaman içinde çok yavaş bir şekilde değişme göstermiştir. Neyse ki bu değişim çocukların babaların malı olarak görüldükleri ve babanın çocuğu üzerinde istediği tasarrufu yapmaya ehil olduğu bir dönemden (Sağlam ve Aral, 2016, s. 47; Doğan, 2002), çocukluğun hukuksal olarak güvenceye alındığı(Kırdök, 1998) ve devletlerin kendilerini çocukların yaşayıp gelişmeleri konusunda sorumlu gördükleri bir anlayış yönünde gerçekleşmiştir.

Özellikle ilk çağ ve ortaçağ dönemlerinde çocuklara uygulanan şiddet, sanayi döneminde çocuk emeğinin sınırsız ve acımasız bir şekilde kullanılması, savaşlar sırasında çocukların katliama uğramaları, açlık ve hastalıklar yüzünden ölmeleri gibi çocukların acı çekmelerine neden olan olaylar çocuk hakları alanında farklı girişimleri ortaya çıkarmıştır. Çocuk haklarını savunma konusunda ilk girişim 1924 yılında Milletler Cemiyeti tarafından kabul edilen Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi olmuştur.Çocuk haklarının hukuk metinlerine geçmesine ilk örnek olarak gösterilebilecek bu bildirge, ne yazık ki 1939 yılında II. Dünya Savaşı'nın

patlak vermesi yüzünden kâğıt üstünde kalmıştır. II. Dünya Savaşı'nda yaşanan acılar nedeniyle 10 maddelik bir Çocuk Hakları Bildirgesi hazırlanmış ve 20 Kasım 1959'da BM Genel Kurulu'nda oy birliği ile kabul edilmiştir. Bu Sözleşme'nin çocuk hakları konusunda sınırlı bir koruma öngörmesi nedeni ile çocuk haklarını korumada yetersiz kalması üzerine yeni bir Sözleşme imzalanmıştır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde imzalanan Sözleşme'ye günümüze kadar 194 ülke taraf olmuştur. Türkiye'nin de 43. ülke olarak 14 Eylül 1990 yılında imzaladığı Sözleşme, Bakanlar Kurulunun 9 Aralık 1994 tarih ve 4058 sayılı kararıyla onaylanarak 11 Aralık 1994 tarihinde yürürlüğe girmiş ve iç hukuk kuralı niteliği kazanmıştır (T.C. Resmi Gazete, 1995).

Çocuk Hakları Sözleşmesi kapsamında yer alan haklar; yaşama, gelişme, korunma ve katılım hakkı olarak sıralanmaktadır. Bu hakların korunması ve uygulanmasında; ayrımcılığın önlenmesi, çocuğun yüksek yararının korunması, çocuğun görüşüne saygı gösterilmesi temel ilkelerinin gözetilmesi gerekmektedir. Üç kısım ve 54 maddeden oluşan Sözleşme, "çocukların hemen her alanda gelişmesini sağlamak için uygun ortam ve fırsatların yaratılmasını" amaçlamakta, bunun için de gerekli önlemlerin alınması konusunda doğrudan devletleri görevlendirmektedir. Sözleşmeye hâkim olan bu bakış açısı insani kalkınma anlayışı ile doğrudan örtüşmektedir. Nitekim insani kalkınma da yukarıda da belirtildiği gibi bütün insanların-dolayısı ile çocukların da-kapasitelerinin ve yapabilirliklerinin geliştirilmesine; bu bağlamda eğitim, sağlık ve katılım haklarına vurgu yapmaktadır. İnsani kalkınma anlayışının üzerinde önemle durduğu bu haklar, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde (BMÇHS) benimsenmiştir; Sözleşme'nin çocuğun yaşama hakkını düzenleyen 6. Maddesi, sağlık hakkını düzenleyen 24. maddesi ve eğitim hakkını düzenleyen 28 ve 29. maddeleri tam da İnsani kalkınma anlayışının özüne uygun olarak düzenlenmiştir; Buna göre tüm devletler, çocukların hayatta kalmaları ve gelişmelerinden sorumludurlar. Bu bağlamda sağlık ve eğitim hizmetleri ayrımcılık yapılmadan tüm çocuklara eşit ve adil olarak sağlanmalıdır. Eğitim hizmetleri de çocuğun yeteneklerini geliştirici yönde olmalıdır.

Madde 6 1. Taraf Devletler, her çocuğun temel yaşama hakkına sahip olduğunu kabul ederler. 2. Taraf Devletler, çocuğun hayatta kalması ve gelişmesi için mümkün olan azami çabayı gösterirler.

Madde 24 1. Taraf Devletler, çocuğun olabilecek en iyi sağlık düzeyine kavuşma, tıbbi bakım ve rehabilitasyon hizmetlerini veren kuruluşlardan yararlanma hakkını tanırlar. Taraf Devletler, hiçbir çocuğun bu tür tıbbi bakım hizmetlerinden yararlanma hakkından yoksun bırakılmamasını güvence altına almak için çaba gösterirler.

2. Taraf Devletler, bu hakkın tam olarak uygulanmasını takip ederler...

Madde 28 1. Taraf Devletler, çocuğun eğitim hakkını kabul ederler ve bu hakkın fırsat eşitliği temeli üzerinde tedricen gerçekleştirilmesi görüşüyle özellikle: a) İlk öğretimi herkes için zorunlu ve parasız hale getirirler....

Madde 29 1. Taraf Devletler çocuk eğitiminin aşağıdaki amaçlara yönelik olmasını kabul ederler; a) Çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin, zihinsel ve bedensel yeteneklerinin mümkün olduğunca geliştirilmesi; b) İnsan haklarına ve temel özgürlüklere, Birleşmiş Milletler Antlaşmasında benimsenen ilkelere saygısının geliştirilmesi.

İnsani kalkınma yaklaşımı açısından bireylerin gelişimleri çok önemlidir. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi de genel olarak çocukların gelişim hakları üzerine temellenmiştir. Bu hakların kullanılabilmesi için gelişmeye imkân veren yeterli bir yaşam standardına gerek vardır. Sözleşme'nin 27. maddesi bu gereklilik doğrultusunda şu önlemleri almaktadır;

Madde 27 1. Taraf Devletler, her çocuğun bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaksal ve toplumsal gelişmesini sağlayacak yeterli bir hayat seviyesine hakkı olduğunu kabul ederler.3. Taraf Devletler, ulusal durumlarına göre ve olanakları ölçüsünde, ana-babaya ve çocuğun bakımını üstlenen diğer kişilere, çocuğun bu hakkının uygulanmasında yardımcı olmak amacıyla gerekli önlemleri alır.

Çocukları eğitim olanaklarından alıkoyan ve sağlıklarını olumsuz olarak etkileyen ve gelişmelerini engelleyen önemli bir sorun “çocuğun ekonomik sömürsüdür”. Çocuk işçiliği olarak da bilinen bu durum daha çok, az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde önemli bir kalkınma sorunu olarak kendini göstermektedir. BMÇHS'nin32. maddesi taraf devletleri çocukları bu soruna karşı koruma konusunda mükellef olarak görevlendirmektedir;

Madde 32.1. “Taraf Devletler, çocuğun, ekonomik sömürüye ve her türlü tehlikeli işte ya da eğitime zarar verecek ya da sağlığı veya bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaksal ya da toplumsal gelişmesi için zararlı olabilecek nitelikte çalıştırılmasına karşı korunma hakkını kabul ederler. 2. Taraf Devletler, bu maddenin uygulamaya konulmasını sağlamak için yasal, idari, toplumsal ve eğitsel her önlemleri alırlar....

Çocuğun refahını ve iyi olma halini sağlamak için sadece “ekonomik sömürüye” karşı korumak yeterli olmamaktadır. İnsani kalkınma anlayışının da hedeflediği gibi diğer sömürü biçimlerini de kapsayan “bütünsel” bir koruma esas olmalıdır.

Cinsel sömürden korunma hakkını düzenleyen Sözleşme'nin 34. maddesi, satılma, kaçırılma ve fuhuştan korunma hakkını düzenleyen 35. maddesi, işkence ve özgürlükten yoksun bırakmaya karşı korunma hakkını düzenleyen 37. maddesi bu amaca hizmet etmektedir.

İnsani kalkınma anlayışının temel amacı özgürlüktür. İnsani kalkınma anlayışının savunucusu Sen'e göre (1997), özgürlük, kişinin değer verdiği bir yaşam biçimine ulaşabilme olanaklarının genişlemesidir. Bu bağlamda, kalkınmanın temel amacı özgürlüktür. Bir toplum, bireylerin yararlandıkları özgürlükler arttıkça ilerler. Bu bakımdan İnsani kalkınma, karar alma mekanizmalarında paylaşım, ekonomik ve politik özgürlüklere de vurgu yapmaktadır (UNDP,1991, s.7). Bu özgürlüklerin başında düşünce ve ifade özgürlüğü gelmektedir. Düşüncenin oluşabilmesi ve ifade edilebilmesi için bilgi ve belgelere de ulaşabilmek ve güncel iletişim araçları ile yayabilmek gerekir. Dolayısı ile söz edilmesi gereken diğer önemli özgürlükler bilgi edinme özgürlüğü ile din ve vicdan özgürlüğüdür. BMÇHS de İnsani kalkınma anlayışının dışlamadığı çocukların bu özgürlüklerini 13. 14. ve 17 maddelerinde düzenlerken aynı zamanda çocukların kendilerini ilgilendiren kararlarda görüşlerinin alınmasını da 12. maddesinde hüküm altına almıştır;

Madde 12 1. Taraf Devletler, görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip çocuğun kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkını bu görüşlere çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak, gereken özen gösterilmek suretiyle tanırlar. 2. Bu amaçla, çocuğu etkileyen herhangi bir adli veya idari kovuşturmada çocuğun ya doğrudan doğruya veya bir temsilci ya da uygun bir makam yoluyla dinlenilmesi fırsatı, ulusal yasanın usule ilişkin kurallarına uygun olarak çocuğa, özellikle sağlanacaktır.

Madde 13 1. Çocuk, düşüncesini özgürce açıklama hakkına sahiptir; bu hak ülke sınırları ile bağlı olmaksızın; yazılı, sözlü, basılı, sanatsal biçimde veya çocuğun seçeceği başka bir araçla her türlü haber ve düşüncelerin araştırılması, elde edilmesi ve verilmesi özgürlüğünü içerir...

Madde 14 1. Taraf Devletler, çocuğun düşünce, vicdan ve din özgürlükleri hakkına saygı gösterirler. 2. Taraf Devletler, ana-babanın ve gerekiyorsa yasal vasilerin; çocuğun yeteneklerinin gelişmesiyle bağdaşır biçimde haklarının kullanılmasında çocuğa yol gösterme konusundaki hak ve ödevlerine, saygı gösterirler.

Madde 17 Taraf Devletler, kitle iletişim araçlarının önemini kabul ederek çocuğun; özellikle toplumsal, ruhsal ve ahlaki esenliği ile bedensel ve zihinsel sağlığını geliştirmeye yönelik çeşitli ulusal ve

uluslararası kaynaklardan bilgi ve belge edinmesini sağlarlar. Bu amaçla Taraf Devletler: a) Kitle iletişim araçlarını çocuk bakımından toplumsal ve kültürel yararı olan ve 29 uncu maddenin ruhuna uygun bilgi ve belgeyi yaymak için teşvik ederler...

Günümüzün kalkınma anlayışında insan kavramının yanında çevre kavramı da ön plana çıkmıştır. Bu gelişmede klasik kalkınma anlayışında doğal kaynakların sorumsuz bir şekilde kullanılmasının çevrede yarattığı tahribatın etkisi bulunmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma anlayışı ise “*bugünün gereksinimlerin gelecek kuşakların kendi gereksinimlerini karşılama olanaklarını ellerinden almadan karşılamak*” sloganı ile tüm ülkelerin kalkınma politikalarına “çevreye saygı” odaklı yön verme çabası içine girmiştir.

Ülkeler yönünden ulusal sürdürülebilir kalkınma stratejileri oluşturmak için ilk girişim 1992 yılında Brezilya'nın Rio de Janeiro kentinde düzenlenen “Yeryüzü Zirvesi” olarak da bilinen BM Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda olmuştur. Bu Zirvenin eylem planı olan Günden 21'de yoksullukla mücadele, tüketim kalıplarının değişmesi, sağlıkta ilerleme, kalkınma için doğal kaynakların korunması ve iyi yönetimi; büyük grupların (çocukların, gençlerin, kadınların işçileri) rollerinin güçlendirilmesi (Keleş ve Hamamcı, 1997, s. 158) hedeflenmiştir. Böylelikle “çocuklar” hem güçlendirilmesi gereken gruplar, hem de doğal kaynakların yok edilmeden gelecekte teslim edileceği bireyler olarak açıkça sürdürülebilir kalkınmanın konusu haline gelmiştir. Dahası doğal kaynakların korunması konusunda sorumluluk duyulması ve hesap verilmesi gereken bireyler olarak sürdürülebilir kalkınma anlayışı içinde güçlendirilmişlerdir. Bu kapsamda 2015 yılında süresi dolan Binyıl Kalkınma Hedefleri¹ yerine belirlenen 2030 Sürdürülebilir Kalkınma hedeflerinde² çocuklarla ilgili olarak şu amaçlar belirlenmiştir;

- Çocuk evliliği, erken yaştaki zorla evlendirmeler ve kadın sünneti gibi uygulamaların ortadan kaldırılması;
- Zorla çalıştırmayı, modern köleliği ve insan ticaretini sona erdirmek ve çocukların asker olarak kullanılmasını, çocuk işçiliğinin yasaklanmasının ve ortadan kaldırılmasının güvence altına alınması ve 2025'e kadar çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi;

¹Binyıl Kalkınma Hedefleri, Eylül 2000'de Birleşmiş Milletler'in New York Binyıl Zirvesi'nde kabul edilen Binyıl Bildirisinde kayıtlı kalkınma hedeflerini ifade etmektedir. Binyıl Kalkınma Hedefleri, Birleşmiş Milletlere üye olan 192 ülke tarafından 2015'e kadar yerine getirilmesi planlanan 8 hedeftir (IZTO 2016).

²Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin devamı niteliğinde, 27 Eylül 2015 tarihinde, New York'ta, 17 hedef ve 169 alt hedef olarak “Gündem 2030: BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH)” kabul edilmiştir T.C. Dışişleri Bakanlığı (2020).

- Çocuklara yönelik şiddet ve işkencenin ve çocuk istismarının, sömürsünün, ticaretinin sona erdirilmesi; Tüm kız ve erkek çocukların ilköğretimlerini eksiksiz ve eşit olarak tamamlamaları;
- 5 yaş altındaki çocuk ölümlerinin üçte iki oranında azaltılması;
- 2030'a kadar açlığın sona erdirilmesi ve başta yoksullar ve çocuklar olmak üzere herkesin güvenli, 2030'a kadar yetersiz beslenmenin ortadan kaldırılması ;
- 2025'e kadar 5 yaş altı çocukların büyümelerini engelleyen unsurların ortadan kaldırılması hedefinin gerçekleştirilmesi;
- Besleyici ve yeterli miktarda besine erişiminin güvence altına alınması;
- Yeni doğan ölüm oranının her 1000 canlı doğumda en az 12'ye ve her 5 yaş altı çocuk ölüm oranının her 1000 canlı doğumda en az 25'e düşmesinin sağlanması;
- 2030'a kadar bütün kız ve erkek çocuklarının ücretsiz ve kaliteli bir ilköğretim ve ortaöğretimi tamamlamalarının sağlanması.

Yukarıda da bahsedildiği üzere özellikle 1990'lı yıllardan itibaren kalkınmanın ivmesi "insana" ve "çevreye" doğru yönlendirilmiştir. Türkiye'de tüm dünyada yaygınlaşan bu kalkınma anlayışını benimsemiş görünmektedir. Nitekim Türkiye BM'in 1990'lı yıllardan itibaren insani kalkınmayı izlemek amacıyla yayınlamış olduğu İnsani Gelişme Raporu'nda sıralamaya girmiş ve süreç içinde sıralamadaki yerini üst yerlere taşımıştır. Bu durum Türkiye'nin kalkınma politikalarında insani kalkınma anlayışının yerleştiğini göstermektedir.³Türkiye, 1992'de Rio'da düzenlenen BM Çevre ve Kalkınma Konferansı'ndan sonra 1996'da sürdürülebilir kalkınma kavramını kamusal düzeyde gündemine almış, sonraki yıllarda bu kavramı Kalkınma Planlarına ve birçok politika belgesine yansıtmıştır (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2017). Bu belgeleri, ulusal kırsal kalkınma eylem planı, ulusal kırsal kalkınma stratejik planı, kalkınma ajansları bölge ve kırsal kalkınma planları, kalkınma ajansları faaliyet raporları ve stratejik planları olarak saymak mümkündür. Bundan sonraki bölümde Türkiye'de kalkınma politikalarına çocuklara ne kadar ve ne şekilde yer verildiği kalkınma planları, kalkınma ajansı faaliyet raporları, kırsal ve bölgesel planlar, stratejik planlar ve faaliyet raporları üzerinden incelenmiştir.

³Türkiye 2015 raporunda yer alan İGE'de 0.761 puan ile 188 ülke ve bölge içinde 72. Sırada, 2016 raporundaki İGE'de; 0.767 puanla 188 ülke ve bölge arasında 71. sırada ; 2018 yılındaki raporda Türkiye 0.791 puan ile 64. Sırada 2019 yılında ki raporda 0.806'lık puanla 59. ülke sıralamasında yer almıştır.

4. AMAÇ

Çocuk haklarının tüm ülkeler tarafından korunmaya çalışılmasına rağmen dünyada ve ülkemizde çocuklar; çocuk işçiliği, çocuk yoksulluğu, çocuğun istismarı gibi son derece elim ve güç sorunlarla karşılaşmaktadır (Gündoğdu, 2018). Merkezine “insanı ve mutluluğunu” koyan yeni kalkınma yaklaşımları, çocuk refahı ve çocuğun iyi olma halini de temel amaçları arasında görmektedir. Bu tür bir kalkınma anlayışı, çocuk hakları alanında yaşanan sorunların azaltılması yönünde bir katkı sunması bakımından oldukça önem taşımaktadır. Bu sorunların giderilmesinde toplumsal, politik ve bürokratik anlayışın “çocuk” odaklı olarak değişmesi büyük önem arz etmektedir. “Çocuk odaklı kalkınma anlayışı” bu dönüşüme hız verecek bir argüman olarak değerlendirilebilir. Dolayısı ile ülkelerin kalkınma politikalarında çocuklarla ilgili hedeflerin nasıl ve ne şekilde yer aldığı; ülkelerin kalkınma politikalarının ne kadar çocuk odaklı/çocuk dostu olduklarının belirlenmesi, mevcut durumun tespit edilmesi bakımından gereklidir. Dolayısı ile bu araştırmanın amacı da Türkiye’de kalkınma politikalarında çocukların ne şekilde ve ne kadar gözetildiğinin belirlenmesidir. Bu bağlamda bu çalışmanın araştırma sorularını şu şekilde sıralamak mümkündür;

- a. Türkiye’de çocukların insani kalkınma ile ilgili durumu nasıldır?
- b. Türkiye’nin sürdürülebilir kalkınma amaçlarında çocukların iyi olma hallerini gerçekleştirmeye yönelik düzenlemeler ve hedefler nelerdir?
- c. Türkiye’nin 5 yıllık kalkınma politikalarında çocukların iyi olma hallerini gerçekleştirmeye yönelik düzenlemeler ve hedefler nelerdir?
- d. Türkiye’nin kırsal kalkınma politikalarında çocukların iyi olma hallerini gerçekleştirmeye yönelik düzenlemeler ve hedefler nelerdir?
- e. Türkiye’nin bölgesel kalkınma politikalarında çocukların iyi olma hallerini gerçekleştirmeye yönelik düzenlemeler ve hedefler nelerdir?

5. YÖNTEM

Veriler nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi ile toplanmış ve içerik analizi ile yorumlanmıştır. Bu kapsamda Türkiye’nin kalkınma politikalarını düzenleyen 5 yıllık kalkınma planı, kalkınma ajansları son dönem

stratejik planları, bölge ve kırsal kalkınma planları ve 2015, 2016, 2017, 2018, 2019 faaliyet raporları, ulusal kırsal kalkınma strateji belgesi ve eylem planı, Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu 2017-2021 ve 2019-2023 stratejik planları Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma amaçları gözden geçirme raporu incelenmiştir.

5.1. Araştırmanın etik izinleri

Yapılan araştırma için ve etik kurul kararı gerektiren insan katılımcılardan veri elde etmeyi gerektiren araştırmalar (anket çalışmaları, laboratuvar deneyleri, alan deneyleri, mülakat, inceleme vb) olmadığı için etik kurul onayı alınmamıştır.

6. BULGULAR

6.1. Türkiye'de Çocukların Durumu

a. Nüfus

Türkiye'de çocukların durumunu ülkenin makro ve hane düzeyindeki mikro koşulları belirlemektedir. Başta göç, gelir dağılımındaki eşitsizlikler, nüfus artışı, işsizlik, yüksek enflasyon ve yoksulluk olarak doğrudan ve dolaylı olarak etkilemektedir. Makro koşullarda yaşanan belirsizlikler hane halkı düzeyinde yoksulluğu artırmakta bu durum doğrudan çocuklara yansımaktadır.

Adrese dayalı nüfus sistemi sonuçlarına göre 2018 yılı sonu itibariyle Türkiye nüfusu 82 milyon 3 bin 882 iken bu rakamın 22 milyon 920 bin 422'sini çocuk nüfus oluşturmaktadır. 0-17 yaş grubunu oluşturan çocuk nüfus oranı 2018 yılı itibariyle %28 düzeyindedir (TÜİK, 2019; Kaya & Yalçınkaya, 2014, s. 179). Avrupa Birliği (AB) üye ülkeleri ile kıyaslandığında Türkiye de çocuk nüfusu yüksek orandadır. 2018 yılı için 0-17 yaş çocuk nüfusun toplam nüfus içindeki oranı AB ülkelerinde ortalama %18,8'dir. AB ülkeleri içinde en fazla çocuk nüfus oranına sahip ülkeler %24.8 ile İrlanda, %21.9 ile Fransa, %21.1 ile birleşik Krallık olmuştur. Çocuk nüfus oranının en düşük olduğu ülkelere bakıldığında %16.2 ile İtalya, %16.4 ile Almanya ve %16.6 ile Malta olmuştur (TÜİK, 2019). Nüfusun yaş grupları içinde ülkelere göre değişmesi işsizlik, göç, kamu harcamaları gibi makroekonomik değişkenleri etkilemektedir. Çocuk yaş grubunun ihtiyaçları aile tarafından karşılanmakta ve bu yaş grubunun sağlık ve eğitim harcamalarının ön planda olması aile harcamalarının yanı sıra kamu

harcamalarını da önemli ölçüde artırmaktadır(Kalafatçılar,2019).Üretken olmayan nüfus olarak nitelendirilen çocuk ve yaşlılar nüfusun büyük bir bölümünü oluşturuyorsa bu grupların ihtiyaçlarının karşılanması için daha fazla kaynağa ihtiyaç duyulmaktadır.

b. Eğitim

Bir ülkede eğitim düzeyinin yükselmesi,nitelikli işgücünün gelişmesine ve ülkenin üretim kapasitesinin artmasına yol açmaktadır. İşgücünün eğitim düzeyi ile ekonomik büyüme arasında güçlü bir ilişki söz konusudur. Bir ülkede eğitim için yapılan harcamalar o ülkenin geleceğine ilişkin verimli yatırımlardır. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD)ülkelerinde milli kaynakların önemli bir bölümünün eğitime ayrıldığı bilinmektedir (Çakmak, 2008). Tablo 1’de, OECD ülkeleri ve Türkiye’nin kişi başı eğitim harcamaları ve eğitim harcamalarının GSYİH içindeki payları yer almaktadır. Buna göre Türkiye tabloda yer alan ülkeler arasında kişi başı eğitim harcamaları yönünden gelişmiş ülkelerin gerisinde kalmaktadır.

GSYİH’nın içinde eğitime ayrılan oranda Türkiye’nin ilkokul ve ortaokul sonrası harcamaların oranı 3.129, Yükseköğretimin oranı ise 1.653 olarak OECD ortalamalarında yer almaktadır. Ancak eğitimde kişi başı harcamalarda Türkiye gelişmiş ülkelerin gerisinde yer almaktadır. Örneğin, ilkokul-ortaokul sonrası öğrenci başına yapılan harcama Türkiye’de 3714.8 dolar iken ABD’de 12424.3 dolar, İsveç’te 11052.2 dolar, Finlandiya’da 10025.5 dolar olarak Türkiye’nin yaklaşık üç veya dört katı daha fazla harcanmaktadır. Yüksek öğretimde kişi başı harcamalarda Türkiye 8900.1 dolar iken, ABD’de 30003.2 dolar, İsveç’te 24417.4 dolar, Finlandiya’da ise 17591.2 olarak Türkiye’nin yaklaşık iki veya üç katı daha fazla harcanmaktadır.

Türkiye GSYİH içinde eğitime ayırdığı pay oran olarak gelişmiş ülkelere yakın olsa da kişi başı eğitim harcamalarında geride kalmaktadır.

Kalkınmanın gerçekleşmesinde nitelikli beşeri sermayenin önemi büyüktür. Gelişmiş beşeri sermaye ekonomik büyümeye önemli katkılarda bulunur. Eğitim yoluyla bireyin ve toplumun refahındaki iyileşmeler eğitim harcamalarını önemli kılmaktadır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde eğitim için ihtiyaç duyulan kaynaklar genellikle devlet tarafından sağlanmaktadır. Türkiye’de MEB bütçesinin GSYH’ya oranı 1998-1999 yıllarında %1.70’li seviyelerden 2000’li yıllarda %2.5 seviyelerine yükselmiştir(Arabacı,2011, s. 104). Bu yükselme olumlu bir gelişme olarak yorumlanabilir. Ancak bu artışın kişi başı eğitim harcamalarında gelişmiş ülke seviyelerine ulaştığında anlamlı bir iyileşme sağlanabilir.

Tablo 1. OECD Ülkelerinde Kişi Başına Yapılan Eğitim Harcamaları ve Eğitim Harcamalarının GSYİH'ya Oranı

	İlkokul-Ortaokul Sonrası Öğrenci Başına Yapılan Harcama, 2016 (ABD Doları/ Öğrenci)	Yükseköğretimde Öğrenci Başına Yapılan Harcama, 2016 (ABD Doları/Öğrenci)	İlkokul, Ortaokul ve Sonrası Eğitim Harcamalarının GSYİH'ye Oranı (%)	Yükseköğretimde Eğitim Harcamalarının GSYİH'ye Oranı (%)
Avustralya	10766.4	20344.2	3.921	2.034
Avusturya	13930.8	17555.2	3.122	1.742
Belçika	11855.9	17320.2	4.270	1.474
Şili	4996.3	8405.9	3.637	2.503
Kolombiya	2987.2	6369.4	4.010	2.214
Çek Cumhuriyeti	7074.9	10890.7	2.646	1.156
Estonya	6663.3	12867.5	2.959	1.774
Finlandiya	10025.5	17591.2	4.003	1.726
Fransa	9897.2	16144.8	3.743	1.464
Almanya	10863.4	17035.6	2.996	1.224
Yunanistan	6190.7	4094.5	2.854	0.989
Macaristan	5851.7	8761.5	2.881	0.883
İzlanda	11207.3	12670.7	4.547	1.282
Endonezya	1479.5	3764.7	2.743	0.676
İrlanda	8671.0	13229.4	2.650	0.819
İtalya	8996.3	11257.1	3.009	0.923
Japonya	10167.3	19289.2	2.686	1.388
Kore	11688.4	10108.9	3.982	1.815
Letonya	6824.2	10136.7	3.345	1.507
Litvanya	5291.6	9656.9	2.439	1.502
Lüksemburg	20450.9	48906.9	2.946	0.527
Meksika	2997.9	8169.7	3.857	1.415
Hollanda	10960.1	19286.2	3.633	1.725
Yeni Zelanda	9265.7	15165.7	4.548	1.756
Norveç	14353.3	20973.0	4.636	1.739
Polonya	6725.3	9687.4	3.232	1.373
Portekiz	8533.5	11765.9	3.940	1.288
Rusya	4472.6	8369.1	1.939	1.148
Slovakya	6747.0	15873.9	2.863	1.575

Slovenya	8406.0	10208.1	3.278	1.036
İspanya	8189.1	12605.2	3.073	1.280
İsveç	11052.2	24417.4	3.646	1.619
Türkiye	3714.8	8900.7	3.129	1.653
Birleşik Krallık	11028.1	26320.1	4.361	1.868
ABD	12424.3	30003.2	3.514	2.576

Kaynak: OECD, 2018

Tablo 2. Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim Harcamaları

	GSYH (×1000000 TL)	MEB BütçesiÖdeneği (×1000000 TL)	GSYH Oranı (%)
2010	1098799.35	28237.41	2.57
2015	2338647.00	62000.25	2.65
2016	2608526.00	76354.31	2.93
2017	3035450.00	85048.58	2.80
2018	3445782.00	92528.65	2.69
2019	4450000.00	113813.01	2.56

Kaynak: MEB,2019a

Tablo 2’den görülebileceği üzere, MEB’e ayrılan bütçenin GSYH’ya oranına bakıldığında 2016’ya kadar bir artış gözlenirken 2016’dan sonra bir düşüş yaşandığı söylenebilir. 2019’da bu oran %2,56 olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye’de son yıllarda anne ve babaların bilinç düzeylerindeki artışlara bağlı olarak eğitime büyük önem verilmektedir. İzleme sistemlerindeki gelişmeler, toplum seferberliği kampanyaları, ders kitaplarının ücretsiz dağıtımınıgibi politikalar çerçevesinde6-14 yaş grubundaki 8 yıllık öğretim düzeyinde okullaşma oranları ilköğretim düzeyinde kız ve erkek çocuklarında geçmiş yıllara göre artışlar göstermiştir. Okullaşma oranı günümüzde en önemli eğitim göstergelerinden biridir.

MEB’in yayınladığı istatistiklere göre (Tablo 3), 2018-2019 eğitim öğretim yılında ilkokul düzeyinde net okullaşma oranı kızlarda %92.08, erkeklerde ise %91.78 olmuştur. Üstelik 2018/19 örgün öğretim döneminde net okullaşma oranları ilköğretim ve ortaöğretim düzeylerinde bir önceki yıla nazaran artarken, ortaokul ve yükseköğretim düzeyinde söz konusu oranlar 2017-18 dönemine kıyasla düşmüştür

Tablo 3. Milli Eğitim Bakanlığı İstatistikleri Okullaşma Oranları

Öğretim Yılı	İlkokul			Ortaokul			Ortaöğretim			Yükseköğretim		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
2016/17	91.16	91.0	91.2	95.68	95.6	95.7	82.54	82.6	82.3	41.71	39.6	43.9
2017/18	91.54	91.4	91.6	94.47	94.2	94.6	83.58	83.7	83.3	45.64	43.9	47.3
2018/19	91.92	91.7	92.0	93.28	92.9	93.6	84.20	84.5	83.8	44.10	41.9	46.3

Kaynak: MEB, 2019a

Beş yaş okullaşma oranı ise MEB istatistiklerine göre 2012-2013 döneminde net %39,7 iken 2018-2019 eğitim öğretim döneminde net %68,30 olarak 28 puan artmıştır(MEB, 2019a). Okul öncesi, okullaşma oranlarında artışlar yaşansa da Türkiye okul öncesi öğretimde OECD ortalamasının gerisindedir.

Tablo4. Okullaşma Oranları Bakımından Okul Öncesi Dönemin Karşılaştırılması

Ülkeler	3 Yaş Okullaşma Oranı (%)	4 Yaş Okullaşma Oranı (%)	5 Yaş Okullaşma Oranı (%)
Estonya	86	90	90
Finlandiya	49	57	67
Japonya	77	93	97
Kore	82	83	86
Hollanda	87	100	100
İsviçre	3	41	96
Türkiye	4	19	67
OECD ortalaması	67	84	94

Kaynak:Aktan & Akkutay, 2014

Tablo 4’te yer alan ülkeler, OECD’nin Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (PISA) sonuçlarında ilk sıralarda olan ülkeler esas alınarak belirlenmiştir. Yapılan araştırmalara göre okul öncesi dönemde alınan eğitimler, çocuğun temel alışkanlıklar kazanarak yeteneklerini geliştirmelerine, edindikleri öğrenme deneyimleri ile sosyalleşmelerine ve zihinsel becerilerini

geliştirmelerine yardımcı olmaktadır (Oktay, 2007). Bu dönemdeki alınan eğitimlerin, çocuğun daha sonraki öğrenme ve büyüme yeteneklerini önemli ölçüde etkilediğini ortaya koyan çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Bununla birlikte, Tablo 4'ten görüldüğü gibi okul öncesi dönemde okullaşma oranları bakımından Türkiye OECD ortalamasının altındadır. Türkiye'de 3 yaş ve 4 yaş düzeyinde okul öncesi döneminin düşük oranlarda kalması kadın istihdamının Türkiye'de tabloda gösterilen ülkelere göre düşük olması ile açıklanabilir. İş dünyasında kadın istihdamının artışına paralel olarak çocukların okul öncesi dönemde erken yaşlarda katılımı artmaktadır.

Türkiye'de okullaşma oranlarında ve öğrenci sayılarında zaman içinde artışlar olmuştur. Bu artışların niteliksel olarak hangi seviyede olduğunun belirlenmesi noktasında OECD ve diğer katılımcı ülkelere yapılan PISA, öğrencilerin Matematik, Fen ve Okuma Becerileri alanındaki bilgi ve becerilerinin değerlendirildiği en önemli eğitim araştırmalarından biridir.⁴ 2018 yılında son yapılan PISA sonuçlarına göre Türkiye, Matematik Okur-Yazarlığında 454, Fen Bilimleri okuryazarlığında 468, Okuma Becerisi alanında ise 466 olarak iyileşme sağlamıştır. Türkiye, 2018 yılında 79 ülkenin katıldığı araştırmada Matematik Okuryazarlığında 42. sırada, Fen Okuryazarlığında 39. sırada ve Okuma Becerileri alanında ise 40. sırada yer almıştır. Türkiye katıldığı 2003, 2006, 2009, 2012, 2015, 2018 PISA araştırmalarında ortalama puanını her dönem artırmış ancak her bir dalda aldığı ortalama puanlar OECD ortalamasının altında kalmıştır(MEB, 2019b).PISA sonuçları ülkelerin sahip olduğu potansiyel beşeri sermayelerinin şimdiki ve gelecek yıllardaki refah seviyesinin belirleyici göstergesini oluşturmaktadır(Kaya&Yalçınkaya, 2014). Türkiye'nin bu konuda sahip olduğu potansiyel genç nüfusunu değerlendirme noktasında yetersiz kaldığı görülmektedir.

Eğitimin bir yandanda sosyal eşitsizliğin azaltılmasında fırsat eşitliği yaratması ve adil gelir dağılımı sağlaması işlevi bulunmaktadır.Yapılan araştırmalarda eğitim düzeyi ile siyasal ve toplumsal gelişme arasında doğrusal ilişkiler olduğu bilinmektedir. Eğitim düzeyi artan toplumlarda vatandaşların bilinç düzeyi arttığından ülke yönetimi ve idaresi daha demokratik bir nitelik kazanmakta,

⁴İlki 2000 yılında yapılan ve 3 yılda bir tekrarlanan bu araştırma ile birlikte OECD üyesi ülkeler ve diğer katılımcı ülkelerdeki 15 yaş grubu öğrencilerin modern toplumda yerlerini alabilmeleri için gereken temel bilgi ve becerilere ne ölçüde sahip oldukları değerlendirilmektedir. Türkiye ilk olarak bu araştırmaya 2003 yılında katılmıştır. Toplamda 41 ülkenin katıldığı ve 30 ülkenin OECD ülkesi olduğu bu araştırmada ağırlıklı alan matematik olmuştur. PISA 2003 ortalaması tüm puan türlerinde yaklaşık olarak 500 puan civarında gerçekleşmiştir. Türkiye'nin aldığı puanlar Matematik Okur-Yazarlığında 423, Fen Bilimleri okuryazarlığında 434, Okuma Becerisi alanında ise 441 almıştır. Türkiye 30 OECD ülkesi arasında 29. sırada yer almıştır (TEPAV, 2008, s. 6-8).

ekonomik siyasi istikrarın sağlanması kolaylaşmakta ve suç işleme oranları düşmektedir(Ömür & Giray, 2016, s. 136).

c. Çocuk Sağlığı

Çocuk sağlığı ve beslenmesi alanında Türkiye’de son yıllarda gelişmeler yaşanmaktadır. Eğitimli annelerin artması, kentleşme, sağlık hizmetlerinin kapsamında ve niteliğindeki iyileşmelerin etkisiyle bebek ölüm hızında düşüşler gözlenmiştir. Kalkınma göstergeleri içinde yer alan bebek ve beş yaş altı çocuk ölüm hızları düşmeye devam etmekle birlikte hala gelişmiş ülkelere göre yüksek orandadır.

Bu durum Türkiye’nin yoksul ve az gelişmiş bölgelerindeki bebek ölüm hızlarının yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Tablo 5’ten görüleceği üzere 0-1 yaş arası çocuk ölümlerinde (1000 canlı doğum başına) OECD ortalaması 3,75 iken en düşük oran 1.6 ile İzlanda’da yer almakta, Türkiye için bu oran 10.9 değeri ile OECD ortalamasının çok üstündedir. 5 yaş altı çocuk ölümleri (1000 canlı doğum başına) OECD ortalaması 4.48 iken, en düşük oran 2.1 ile İzlanda’da gerçekleşmiştir, Türkiye için ise 12.7 değeri ile OECD ülkelerinin çok üzerindedir.

Türkiye, çocuk sağlığı alanında gelişmeler kaydetmesine rağmen gelişmiş ülkelerin gerisindedir. Özellikle yoksul aile çocukları yetersiz beslenmeye bağlı birçok hastalıkla (ishal, solunum yolu hastalıkları, gelişim bozukluğu vb) mücadele etmektedir (Kahraman& Gül,2015, s. 349). 2018 yılı Türkiye Nüfus Sağlık Araştırması sonuçları yetersiz beslenmenin sonucu olarak beş yaşından küçük çocukların %6’sının boyunun yaşına göre kısa yani bodur olduğunu göstermektedir. Türkiye’de kronik beslenme sorunları sonucu oluşan bodurluk kırsal bölgelerde %8, Doğu Anadolu Bölgesi’nde %8 ve düşük gelirli yoksul ailelerde %12, annesi eğitimsiz çocuklarda %9’dur. Ayrıca Türkiye’de çocukların %9’unun obez olduğu belirlenmiştir (Çavlin, 2019).

Tablo 5.Sağlık Göstergeleri

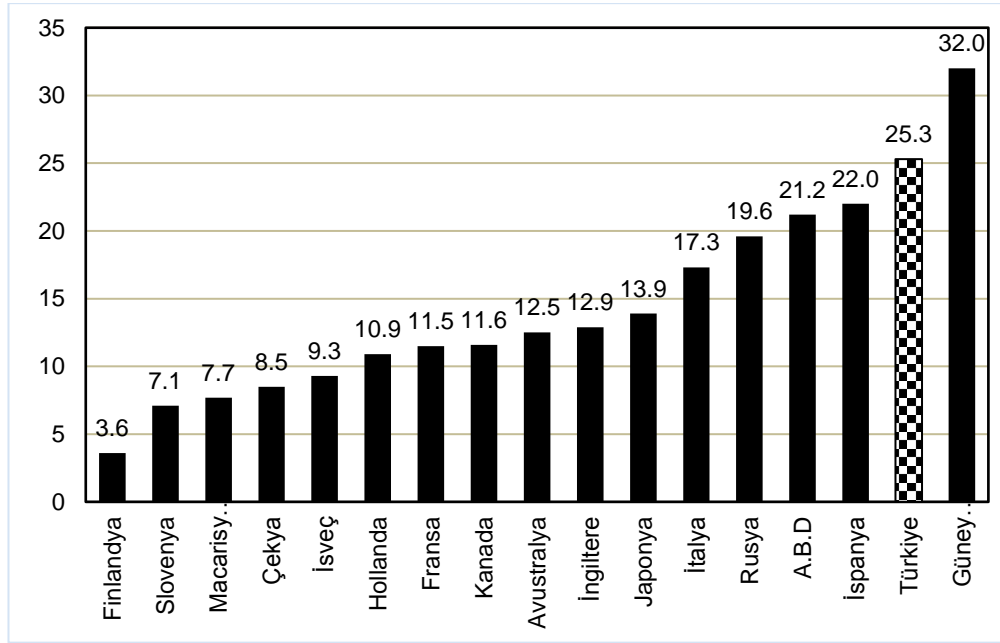
	0-1 Yaş Arası Çocuk Ölümleri (1000 Canlı Doğum Başına)	5 Yaş Altı Çocuk Ölümleri (1000 Canlı Doğum Başına)
Avusturalya	3.1	3.7
Avusturya	2.9	3.5
Belçika	3.1	3.9
Kanada	4.3	4.9
Şili	7.2	8.3
Çekya	2.5	3.2
Danimarka	3.7	4.4
Estonya	2.3	2.9
Finlandiya	1.9	2.3
Fransa	3.2	3.9
Almanya	3.2	3.8
Yunanistan	3.1	3.8
Macaristan	4.4	5.2
İzlanda	1.6	2.1
İrlanda	3	3.6
İsrail	2.9	3.6
İtalya	2.8	3.3
Japonya	2.0	2.7
Kore	2.9	3.4
Latviya	3.9	4.6
Litvanya	4.3	5.3
Lüksemburg	2.0	2.4
Meksika	12.6	14.6
Hollanda	3.2	3.8
Norveç	4.5	5.4
Yeni Zelanda	2.1	2.6
Polonya	4.0	4.7
Portekiz	2.9	3.5
Slovakya.	4.9	5.9
Slovenya	1.8	2.3
İspanya	2.7	3.3
İsveç	2.4	2.9
İsviçre	3.6	4.1
Türkiye	10.9	12.7
Birleşik Krallık	3.7	4.3
ABD	5.6	6.5
OECD Ortalama	3.8	4.5

Kaynak: OECD, 2019

d. Yoksulluk

Türkiye’de her dört çocuktan biri yoksulluk sınırı altında bulunmaktadır. TÜİK tarafından 2018 yılında yapılan “Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması” sonuçlarına göre 18 yaşından küçük erkek çocuklarının %31,1’i yoksulluk çekerken, kız çocuklarının ise %33,1’i yoksulluk riski altında bulunmaktadır. Çocuk yoksulluğunun bu kadar yüksek oranda olması beraberinde eğitime erişimde güçlükleri, yetersiz beslenmeye bağlı sağlık sorunlarını, çocuk işçiliğini ve suçla sürüklenme gibi olguları beraberinde getirmektedir.

Ekonomik ve maddi olanaklar bağlamında düşünüldüğünde Türkiye’nin OECD ülkeleri arasında arka sıralarda olduğu söylenebilir. Genel refah seviyesinin yüksekliğinin yanı sıra 0-17 yaş ortalama harcanabilir hane halkı geliri olarak da Türkiye OECD ortalamasının altında bulunmaktadır. Şekil 2’den görüleceği gibi Türkiye’nin çocuk yoksulluk oranı seçilmiş OECD ülkelerine göre yüksek düzeydedir.

Şekil 2. Seçilmiş OECD Ülkelerinde Çocuk Yoksulluğu

Kaynak: OECD, 2018

Yoksulluk oranının yüksek olması çocukların hane ekonomisine katkıda

bulunmaları için eğitim hayatından uzaklaşmalarına ve çocuk işçiliğinin artmasına neden olmaktadır. Ailelerin yeterli gelirden yoksun olmaları ve durumdan kaynaklanan ekonomik güçlükler çocukların eğitimini olumsuz etkilemekte çocukluklarını yaşayamamalarına yol açmaktadır. Okul giderlerinin artması çocuk yaşta çalışmanın bir diğer nedeni arasında yer almaktadır. Temelde yoksulluğa dayanan çocuk işçiliğinde makro olarak, işsizlik, gelir dağılımı adaletsizliği, çarpık kentleşme, kayıtdışı ekonomi, nüfus artışı ve göç gibi faktörler de etkili olmaktadır.

Tablo:6 Türkiye’de 15-17 Yaş Grubundaki Çocuk İşgücüne Katılma oranı (%)

Yıllar	Erkek Çocuk	KızÇocuk
2004	20.0	11.6
2005	20.7	10.1
2006	20.9	10.4
2007	21.7	9.6
2008	22.0	10.2
2009	22.1	10.1
2010	23.1	10.8
2011	23.6	11.2
2012	23.3	10.2
2013	22.9	10.1
2014	25	10.8
2015	24.5	11.4
2016	23.8	11.9
2017	24.3	10.2
2018	25.7	10.2

Kaynak: TÜİK 2019

TÜİK’in hanehalkı işgücü araştırması sonuçlarına göre (Tablo 6), 2004 yılında 15-17 yaş grubundaki erkek çocukların işgücüne katılma oranları %20 iken bu oran kız çocuklarında %11,6’dır. 2018 yılı için erkek çocuklarda 15-17 yaş işgücüne katılma oranı %25.7 olarak 5.7 puan artmışken, kız çocuklarında %10.2 olarak 1.4 puan 2004 yılına göre düşmüştür (TÜİK, 2019).

Tablo:7. Eğitimde ve İstihdamda Olmayan 15-17 Yaş Grubundaki Çocuk Nüfusunun Oranı (%)

Yıllar	Çocuk
2004	24.9
2005	25.2
2006	23.8
2007	26.2
2008	23.1
2009	20.3
2010	18.1
2011	16.6
2012	16.2
2013	12.7
2014	11.9
2015	11.1
2016	10.4
2017	10.6
2018	11

Kaynak: TÜİK 2019

15-17 yaş grubundaki çocukların eğitimde ve istihdamda olmayanların oranı 2004 yılında %24.9 iken bu oranda yıllar itibariyle düşüş gözlenmiş ve 2018 yılında %11 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 7).Oranlardaki bu düşüşte 2012 yılından itibaren 12 yıllık zorunlu eğitime geçişin katkısı olduğu düşünülmektedir. Yapılan çalışmalarda temel eğitim süresi ile çocuk işçiliği arasında anlamlı ilişki olduğu görülmüştür. Temel eğitim süresinin yüksek olduğu ülkelerde çocuk işçiliği daha düşük oranlardadır. “Çocuk işçiliğinin en temel nedeni yoksulluktur. Çocuk işçiler sosyal güvenlik haklarından yararlanmama, uzun çalışma süreleri ile kötü sağlıksız ve güvenlikten yoksun ortamlarda çalışma gibi muamelelere karşı karşıya kalmaktadırlar”(Karaman & Özçalık, 2007, s. 33).

Meslek hastalıklarının görüldüğü ve çalışma koşullarının yetersiz olduğu mevsimlik tarımda çocuk işçiliği, çocuk işçiliğinin en kötü biçimi olarak yorumlanmakta ve çocuk işçilerin tarım sektöründe yoğun çalıştığı görülmektedir. Tablo 8’de TÜİK’in hane halkı işgücü araştırması sonuçlarına göre 2006 yılında Türkiye’de 6-17 yaş grubundaki çocukların tarım sektöründe çalışanların oranı %28.8 iken bu oran 2012 yılında %32.9’a yükselmiştir. Çocuk işçiliğinde 2012 yılında en yüksek oranı %37.4 olarak hizmet sektörü almıştır.

Tablo 8. 6-17 Yaş Grubundaki Çalışan Çocukların Sektör Dağılımı (%)

	Tarım	Sanayi	Hizmet
2006	28.8	37.2	34
2012	32.9	29.6	37.4

Kaynak: TÜİK 2019

Yoksulluk ve gelir dağılımında yaşanan adaletsizliğin artması çocuk işçiliğini ve kayıt dışı istihdamı artırmaktadır. UNICEF'in Raporunda sanayi, hizmet ve sokakta çalışan çocukların sağlık ve gelişim haklarından yoksun kaldığı, yoksulluğun çocukların geleceğini olumsuz etkilediği ifade edilmiştir(UNICEF, 2015, s. 15).Türkiye, çocuk ve gençlerin belirli bir yaştan önce istihdam edilmelerini önlemek ve çalışan çocukların çalışma şartlarını iyileştirmek için ILO'nun çocuk işçiliğinin engellenmesi ile ilgili orak 138 ve 192 sayılı sözleşmelerini kabul etmiştir(Dur& Öztürk,2017, s. 622).

Türkiye'de genel olarak çocuğun durumuna bakıldığında ele alınan göstergeler çocuk nüfus oranı, eğitim, sağlık, beslenme, yoksulluk ve çocuk işçiliği birbirleri ile iç içe geçmiş ve birbirlerini olumlu olumsuz besleyen unsurlardır. Türkiye geçmişten günümüze bu faktörlerin her birinde ciddi yol kat etmiş olsa da gelişmiş ülkelerin gerisinde kalmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma ve refah için başta çocuk yoksulluğu olmak üzere eğitim ve sağlıkta istikrarlı etkin politikalara ihtiyaç duyulmaktadır.

6.2. Türkiye'nin Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına Yönelik Bulgular

Yukarıda da ifade edildiği üzere, 2015 yılında süresi dolan Binyıl Kalkınma Hedefleri yerine belirlenen 2030 Sürdürülebilir Kalkınma hedeflerinde⁵ çocuklarla ilgili olarak, çocuk evliliklerinin, çocuk ve yeni doğan ölümlerinin, çocuk işçiliğinin, şiddet ve istismarın önlenmesi, yoksulluğun azaltılması gibi hedefler belirlenmişti. Türkiye'de bu hedeflerin gerçekleştirilme durumuna yönelik olarak hazırlanan Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları2019 2. Ulusal Gözden Geçirme Raporundabazı gelişmelerden bahsedilmektedir.

Bunlardan biri "erken çocukluk gelişimi ve eğitimi" ile ilgilidir. Bununla ilgili olarak "Erken dönem çocukluk gelişimi ve buna yönelik ihtiyaçlara cevap verebilmek üzere ailelerin ücretsiz yararlandıkları takip sistemleri uygulandığı"

⁵Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin devamı niteliğinde, 27 Eylül 2015 tarihinde, New York'ta, 17 hedef ve 169 alt hedef olarak "Gündem 2030: BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH)" kabul edilmiştir(T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2020).

belirtilmiştir. Ne var ki çocukların gelişimi açısından son derece önemli olduğu ifade edilen okul öncesi eğitim konusunda Türkiye daha önce de ifade edildiği ve yukarıda Tablo 4’de gösterildiği üzere OECD ortalamasının hala gerisindedir.

İkinci bir gelişme alanı olarak “özel eğitime” verilen önemden bahsedilmekte ve özel eğitime ihtiyacı olan çocukların eğitim hizmetlerine erişimlerinin kolaylaştırıldığı ifade edilmektedir. Bununla birlikte bu hizmetin sunulması ile ilgili olarak çok sayıda eleştiri de mevcuttur;

Artan talebin devlet tarafından karşılanması nedeni ile bu hizmetlerin ücretli hale geldiği, bu durumun da hizmetlerin kalitesini düşürdüğü (Orhan & Genç, 2015, s. 143);

Devlet okullarında özel eğitimle ilgili birçok sorunun yaşandığı ve bunların en önemlisinin özel eğitim öğrencilerine uygun eğitim ortamlarının sunulmaması olduğu; hizmetin sunulmasında kırsal-kent dengesizliklerinin yaşandığı (Gündüz & Akın: 2015);

Özel gereksinimli bireylere sağlanması gereken eğitim, özel eğitim ve rehabilitasyon hizmetlerine ilişkin mevzuatta önemli ilerlemeler kaydedilmesine rağmen, bu hizmetlerin çok az sayıda kişiye ulaşabilmiş olduğu (Vural & Yücesoy, 2003, s. 141) şeklindeki belirlemeler bunlardan bir kaçıdır.

Üçüncü bir gelişme alanı olarak Raporda ücretsiz eğitim ile ilgili olarak “Eğitim hakkı ve eğitimin ücretsizliğine verilen önemin arttığından, Sosyo-ekonomik olarak dezavantajlı, geçici koruma altında, özel gereksinimi olan ve diğer dezavantajlı gruplarda yer alan bütün çocukların eğitime ulaşımı için değişik teşviklerde bulunulduğundan” söz edilmiştir. Ancak gelir dağılımındaki eşitsizliğin, eğitimde özel ve devlet olmak üzere ikili bir yapı ortaya çıkardığı, bu yapıda devlet okullarına yapılan yatırımın az olması neticesi ile eğitimin kalitesinin düştüğü (Gök, 2004; Ural 2012; Başkaya, 2009; Demirer Keskin, 2012) yönünde eleştiriler bulunmaktadır.

Ayrıca Rapor ‘da “okul bulunmayan köy ve köy altı yerleşim birimlerindeki çocuklar ile yoksul ailelerin çocuklarının eğitim hizmetlerine erişimini sağlamak üzere ücretsiz barınma imkânları sunulduğu” ifade edilmiştir. Ancak bu imkanın çoğunlukla vakıflar tarafından sağlandığı bu amaçla çok sayıda vakıfın faaliyet gösterdiği bilinmektedir. Çeşitli yerlerde kurulmuş olan bu vakıflar Okul Çağındaki Öğrencilere Yardım Derneği, Kurs ve Okul Talebelerine Yardım Derneği, Kültür ve Eğitim Çağındaki Öğrencilere Yardım Derneği ismi altında örgütlenmişlerdir. Bu şekilde eğitim hizmetlerinin öncelikle piyasa eli ile sonrasında da vakıflar eli ile görülmesi benimsenmiştir. Böylelikle eğitimin “kamusal” olma yönü zarar görmüştür.

Raporda başka bir gelişme alanı olarak “çocuk işçiliğinden bahsedilmiş; Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı’nın 2018 yılında uygulamaya konulduğu”

belirtilmiştir. Çocuk işçiliği sorunu Türkiye'nin uzun zamandır mücadele ettiği durumlardan biridir. Daha önceleri AB Projeleri ile birçok kez bu sorunun Türkiye'de bitmesi için çalışmalar yürütülmüş ve hedefler konulmuştur.⁶ Ama sorun büyüyerek devam etmektedir.

DİSK'in yayınladığı *Türkiye'de Çocuk İşçi Olmak* raporu, çocuk işçi sayısının her geçen yıl arttığını, çalıştırılan çocukların %80'inin ise kayıt dışı çalıştığını, Suriyeli/mülteci çocukların işçi olarak kullanılması ile sorunun daha da büyüdüğünü ifade etmektedir (DİSK-Genel İş, 2016). Çocukların bu şekilde çalıştırılması kimi zaman da ölüme sebebiyet verebilmektedir. Nitekim 2018 yılının ilk 10 ayında ise 62 çocuk işçi hayatını yitirmiş, bu sayı bu yıllardaki en yüksek sayıya ulaşmıştır (İSİG Meclisi, 2018). Hatta bazen çocuk emeğinin kullanılması yasalar yolu ile meşruiyet kazanabilmektedir. Şöyle ki;30.3.2012 tarihli ve 6287 sayılı "3308 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunun 12'nci maddesinin 4702 sayılı Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu'nda getirdiği düzenleme ile meslek liseleri öğrencilerinin "beceri eğitimi" adı altında işyerlerindeki işçi sayı sınırlamaları kaldırılmıştır. İş yerlerinin vasıfları, 2001 yılında yapılan bir düzenleme ile 20 ve daha fazla işçi çalışan işletmelere düşürülmüştür. Ayrıca 3308 sayılı yasadaki 20'den fazla işçi çalıştıran işletmelerin beceri eğitimi yaptırdığı öğrencilerin sayısının mevcut çalışan sayısının %10'dan fazla olamayacağı sınırlaması da 6287 sayılı kanunun 12.maddesi ile ortadan kaldırılmıştır. Böylece sadece beceri eğitimi için gerekli koşulları sağlayan büyük işletmelerde değil, büyük, küçük tüm işletmelerde çocuk emeği sömürsünü yaygınlaştıracak bir durum meşrulaştırılmıştır (Aksoy, 2012, s. 24).

6.3. Türkiye'nin 5 Yıllık Kalkınma Planlarına Yönelik Bulgular

Türkiye'nin on birinci (2019-2023) Kalkınma Planı'nda çocuklarla ilgili olarak şu hedefler belirlenmiştir:

⁶2002 yılında ÇSGB Çalışma Genel Müdürlüğü Çalışan Çocuklar Bölümü, çocuk işçiliğinin belirli bir süre içinde yok edilmesini amaçlayan bir politika ve program geliştirmiştir. "Zamana Bağlı Politika ve Program Çerçevesi" adı verilen bu programın stratejik hedefi, en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğine ve özellikle kız çocukların durumuna önem vererek çocuk işçiliğinin 10 yıl içinde tamamıyla yok edilmesidir. Zamana Bağlı Politika ve Program Çerçevesi'nin uygulanmasına destek vermek üzere, ilgili diğer kurumlar tarafından da kimi projeler uygulanmaktadır. Ancak bu çalışmalar bütünlükten uzak olduğu için Çocuk işçiliği ile mücadele konusunda henüz gözle görülebilir bir ilerleme kaydedilmemiştir (ÇSGB,2006).

- Çocukların üstün yararı temelinde iyi olma hallerinin desteklenmesi, potansiyellerini gerçekleştirmeye yönelik imkânların artırılması ve fırsat eşitsizliğinin azaltılması temel amaçtır.
- Erken dönem çocuk bakım, eğitim ve gelişimine yönelik hizmetlerin sunumu ile erişilebilirliğinin artırılması ve niteliğinin yükseltilmesi sağlanacaktır.
- Yoksulluğun nesiller arası aktarımını azaltmak ve fırsat eşitliğini artırmak üzere çocukların bireysel ihtiyaçlarına yönelik uygulamalar hayata geçirilecektir.
- Başta sokakta, ağır ve tehlikeli işlerde, aile işleri dışında ücret karşılığı, gezici ve geçici tarım işlerinde olmak üzere çocuk işçiliği ile mücadele edilecektir.
- Çocuk adalet sistemi önleyici, onarıcı ve geliştirici mekanizmalar doğrultusunda risk takibini içeren bir yapıya kavuşturulacaktır.
- Koruma ve bakım altındaki çocukların erken çocukluk döneminden başlayarak eğitim seviyelerini yükseltmeye, sosyal ve bireysel gelişimlerine hız kazandırmaya yönelik çalışmalar artırılacak, bakım sonrası süreçte sosyal hayata uyumları desteklenecektir.
- Korunmaya ihtiyacı olan çocuklara yönelik aile odaklı hizmetlerin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması sağlanacaktır
- Çocuğa yönelik ihmal, istismar ve şiddeti önleyecek program ve çocukların ve ebeveynlerin ihtiyaçları doğrultusunda psiko-sosyal destek hizmetleri yaygınlaştırılacak, riskli ve a-tipik gelişim gösteren çocuklara uygun gelişimsel müdahaleler, izlenme ve yönlendirmeler yapılacak, çocuklar arasında sağlık, sosyal medya ve hukuk okur-yazarlığı artırılacaktır.
- Çocukların, sağlıklı gelişimlerini olumsuz etkileyecek oyun ve dijital uygulamalar ile kitap, sosyal medya gibi yayın içeriklerinden korunmasına yönelik tedbirler alınacaktır.
- Uluslararası veya geçici koruma altında olan çocukların toplumla bütünleşmelerini ve akranlarıyla ortaklıklar kurmalarını sağlamak üzere, yaşam becerilerini ve kültürler arası etkileşimi artıracak programlar sürdürülecektir.
- Çocukların bağımlılık yaratan davranış ve maddelerden korunmalarına yönelik tedbirler alınacak, tedavi merkezlerinin nitelik ve niceliği artırılacak, sosyal rehabilitasyon ve uyum hizmetleri geliştirilecektir.

Görüldüğü üzere, 11. Kalkınma Planı'na bakıldığında “çocuk işçiliği ile

mücadele”, “çocuk ihmal ve istismarını önleme”, “erken çocukluk dönemi eğitimi ve bakımına ilişkin hizmetlerin sunumu”, koruma ve bakım altındaki çocukların desteklenmesi”, “çocuklarda bağımlılıkla mücadele”, “göçmen çocukların sosyal uyumu” gibi çok önemli sorun alanlarına yönelik hedeflerin belirlendiği görülmektedir. Bu hedeflerin bazıları farklı ifadelerle de olsa daha önceki kalkınma planlarına da konu olmuştur. Bununla birlikte daha önceki kalkınma planları ile karşılaştırıldığında 11. Kalkınma Planı’ndaki hedeflerin daha çeşitli ve kapsamlı olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin Kalkınma Planı’nda “Çocukların iyi olma hallerinin desteklenmesi, potansiyellerini geliştirmeye ve gerçekleştirmeye yönelik fırsat ve imkânların artırılması, başta eğitim, sağlık, adalet ve sosyal hizmetler olmak üzere temel kamu hizmetlerine erişimlerinin artırılması; ...temel amaçtır. Çocukların yoksulluktan kaynaklanan yoksunluklarının giderilmesi, erken çocukluk gelişiminin desteklenmesi, kız çocuklarının okullaşma ve okula devam oranlarının yükseltilmesi, eğitimde ve istihdamda olmayan gençlerin ekonomik ve toplumsal hayata katılımlarının artırılması” hedefleri ile sınırlı kaldığı görülmektedir.

6.4. Türkiye’nin Kırsal Kalkınma Politikalarına Yönelik Bulgular

Türkiye kırsal kalkınma konusunda iki temel politika belgesine sahiptir. Bunlardan biri olan 2015-2018 Ulusal Kırsal Kalkınma Eylem Planı’nda eğitim kurumları ile ilgili hedefler yer alırken, aynı zamanda mevsimlik işçi çocukların bakımlarına yönelik çalışmalar yürütüleceği ifade edilmiştir. Diğer bir politika belgesi olan Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejik Plan’ında yaşlılara ve çocuklara yönelik bakım ve diğer sosyal hizmet sunumlarının iyileştirilmesi yönünde açıkça tanımlanmamış bir hedef bulunmaktadır. Bunların dışında, AB ve uluslararası kuruluşlardan sağlanan kaynakların ülkemizde kırsal kalkınma programlarının uygulanmasına yönelik faaliyetlerde kullanılmasını sağlamak üzere 2007 yılında kurulmuş olan Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu’nun 2017-2021 ve 2019-2023 strateji belgelerinde ise çocuklarla ilgili hiçbir stratejik hedef gözetilmemiştir. 26 adet Kalkınma Ajansının kırsal kalkınma planları tarandığında da ajansların kırsal kalkınma planlarında çocuklarla ilgili gözle görülür düzenlemelere rastlanmamıştır (TKDK, 2020).

6.5. Türkiye'nin Bölgesel Kalkınma Politikalarına Yönelik Bulgular

Kalkınma Ajanslarının son dönemlere ait bölge planları, stratejik planları ve faaliyet raporları tarandığında sadece Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı, Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı, Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı, Güney Ege Kalkınma Ajansı, İstanbul Kalkınma Ajansı, Karacadağ Kalkınma Ajansı ve Trakya Kalkınma ajanslarının bölge planı, stratejik rapor ya da faaliyet raporlarından en az birinde çocuklarla ilgili düzenlemeye rastlanmıştır. Diğer ajansların incelenen belgelerinde çocuklara yönelik düzenleme tespit edilememiştir.

Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı Bölge Planı'nda Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı (2020) kapsamında yer alan Ordu, Giresun, Trabzon, Rize, Artvin ve Gümüşhaneillerinde öğretmen eksikliği tespit edilmiş, okul öncesi dönemin eğitim –öğretim görebileceği okulların artırılması yönünde hedefler belirlenmiştir. Buna karşın faaliyet raporlarında okul öncesi eğitimi için okulların artırılması yönünde de herhangi bir faaliyet bulunmamaktadır. Faaliyet raporları incelendiğinde Sosyal Destek Projesi kapsamında çocukların sosyal bütünleşmesini sağlayacak; göç, yoksulluk, istihdam açısından eksikliğini gidermeye yönelik çalışmalar yapıldığı görülmektedir.

Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı'ndayer alan illerdeki okullaşma farkının kapatılmasına dair bölge planında çalışma yer almaktadır. Fakat stratejik planlaması ve faaliyet raporuna (2020) bakıldığında plan kapsamında herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Çocuklar için başta eğitim olmak üzere sosyo-kültürel, yoksulluk, göç, ekonomik vs. gibi daha birçok alanda eksiklik görülmektedir.

Güney Ege Kalkınma Ajansı'nın bölge kalkınma planına ve stratejik planınabakıldığında yalnızca bölge planında çocukların temel eğitim alabilmelerine yönelik hedefler belirlenmiştir. Fakat faaliyet raporlarında bu yönde çalışmaya rastlanmamıştır.

İpek Yolu Kalkınma Ajansı'nın yalnızca bölge planında okullaşma oranlarına ilişkin analiz yapılacağı bilgisi yer almaktadır. Ajansın faaliyet raporlarıve stratejik planlarında ise çocuklarla ilgili hiçbir düzenlemeye rastlanmamıştır.

Karacadağ Kalkınma Ajansı'na bakıldığında stratejik planındabölgenin kalkınmasının hızlandırılması ve diğer bölgelerle arasındaki gelişmişlik farkının azaltması için eğitimde altyapı ve kalitenin geliştirilerek beşerî sermayenin güçlendirmesi, insan kaynakları niteliğinin iyileştirilmesi ve işgücü piyasası ile eğitim sistemi arasında uyumun sağlanması için hedefler belirlenmiştir. Fakat faaliyet raporlarına bakıldığında çocuklara dair hiçbir faaliyet bulunmamaktadır. Trakya Kalkınma Ajansı Bölge Planı'nda eğitim ve bilimsel altyapının destekleneceği ifade edilmiştir. Faaliyet raporunda ise bölge planında yer alan

çocuklara dair çalışmaları destekler nitelikte ‘‘Bir Fikrim Var!’’ proje yarışması düzenlenmiştir. İlköğretim ve ortaöğretim seviyesinde eğitim gören öğrencilerin teknolojik eğitime entegre edilmesine katkı sağlama, teknolojik ürün geliştirebilme, günlük yaşam probleminin farkına vararak çözüm üretebilme kabiliyetlerinin geliştirilebilmesi amacı ile Tekirdağ Kodluyor sloganı altında STEM ve Kodlama Festivali isimli çalışmalara yer verilmiştir. Trakya Kalkınma Ajansı bölge planında belirlemiş olduğu hedef doğrultusunda sınırlı da olsa faaliyetlerinigerçekleştirmiştir. Ancak ajansın çocukların refahına yönelik faaliyetleri yine de sınırlı derecede kalmıştır. Nitekim, ajansın 2016-2018 yılları arasındaki faaliyet raporlarında çocuklarla ilgili gözle görülür bir çalışmasına rastlanmamıştır. Ajansların kırsal kalkınma planları tarandığında daha önce de ifade edildiği üzere genel olarak çocuklarla ilgili düzenlemelerine rastlanmamıştır.

7. SONUÇ

Günümüzde ekonomik göstergelerle ölçülen kalkınma anlayışı yerini yavaş da olsa insanın refah ve mutluluğunu hedefleyen insani kalkınma anlayışına terk etmektedir. Çocuk hakları alanında fazlaca sorun yaşandığı günümüzde çocukların bu kalkınma anlayışının odağında yer alması beklenmektedir. Gerek ekonomik zenginleşmeden gerekse insani kalkınmadan en fazla payı almaya çocukların ihtiyacı vardır. Çünkü yoksulluktan en fazla onlar etkilenmekte, en fazla onlar sömürüye, istismara maruz kalmaktadırlar. On birinci kalkınma planında çocukların sorunları ile ilgili geniş kapsamlı hedeflerin belirlendiği göze çarpmaktadır. Fakat bu hedefler, gerekli ve yeterli adımlar atılmadıkça, kaynaklar ayrılmadıkça sadece sorunları betimlemekten öteye geçemeyecektir. Türkiye'nin bölgesel kalkınma politikalarında ise çocukla ilgili hedeflerin genellikle "eğitim" odaklı olduğu bu hedefin de okullaşma oranı ve okul sayısının artırılması gibi dar kapsamlı planlandığı görülmektedir. AB hibeleri gibi geniş bir mali kaynaktan faydalanma özelliğine sahip bu yapıların çocuklarla ilgili olarak, kaliteli ve çağın gereklerine göre beceri edindirmeye yönelik eğitim programları, çocuk işçiliğinin ve istismarının önlenmesi, yoksul çocukların temel haklara ulaşım ve sosyal uyum konusunda desteklenmesi gibi en temel sorun alanlarına yönelik hedefleri belirlenmesi gerekmektedir. Kır çocuklarının yoksulluğu ya da devlet gözetiminin dışında kalmaları gibi sebeplerden dolayı daha fazla suç mağduru oldukları bilinen bir gerçektir. Dolayısı ile çocukların desteklenmesi kırsal kalkınma politikalarının da en önemli konusu olması gerekirken hem ulusal düzeyde hem de bölgesel düzeyde çocuklarla ilgili doyurucu hedefler saptanmamıştır.

Türkiye çocuk nüfusunun yüksek olduğu bir ülkedir. Bununla birlikte eğitim, sağlık ve yoksulluk gibi insani kalkınmanın temel boyutlarını ilgilendiren göstergeler açısından genellikle OECD ülkelerinin gerisinde kalmaktadır. Türkiye'nin GSMH değeri de OECD ortalamasının altında yer almaktadır. Bununla birlikte Türkiye OECD ülkeleri arasında gelir dağılımı eşitsizliği en yüksek olan ülkeler arasında yer almaktadır. Gelir dağılımdaki eşitsizlik takdir etmek gerekir ki en temel ihtiyaçlarına ulaşamamak şeklinde öncelikle çocukları etkilemektedir. Günümüzde ülkelerde kişi başına düşen gelirin yüksekliğinden ziyade, kalkınma ile gelen zenginleşmenin ne kadar adil dağıtıldığı ve ne kadarının insanın gelişimi için ayrıldığı önem kazanmıştır. Mülkiyet hakkı, hukuki temsil hakkı ve ülke yönetiminde söz hakkı olmayan ve yetişkinlere göre kimi zayıflıkları bulunan çocukların milli zenginliğin paylaşılmasında geri bırakılması ahlaken ve hukuken kabul edilemez. Bu durumun iki temel gerekçesinden biri kalkınma için, onlara da ait olan doğal kaynakların

kullanılıyor olması ve bu kaynaklar üzerinde çocukların da hakkının bulunmasıdır. Çocukların bu kaynaklar üzerinde hak sahibi olmaları için “yetişkin” olmalarını beklemek “hak temelli” bir anlayışın uzağında kalmak olur. İkinci olarak çocuklar en değerli beşeri kaynaktır. Bir toplumun medeniliği çocuklarına verdiği değerden anlaşılacağı gibi, çocuklarına verdiği değer o toplumu ekonomik, sosyal ve insani gelişmişlik seviyesinde çok ileri noktalara taşır.

8. ÇIKAR ÇATIŞMASI BEYANI

Yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.

9. MADDİ DESTEK

Bu çalışmada herhangi bir fon veya destekten yararlanılmamıştır.

10. ETİK KURUL BEYANI VE FİKRİ MÜLKİYET TELİF HAKLARI

Çalışmada etik kurul ilkelerine uyulmuştur ve ilgili kurum ve kuruluşlardan gerekli izinler alınmıştır.

11. KAYNAKÇA

- Aksoy, H. H. (2012). Tarihin tekerleğini geriye sürmek. *Eleştirel Pedagoji Dergisi*, 4(21), 19-28.
- Aktan, O., & Akkutay, Ü. (2014). OECD Ülkelerinde ve Türkiye’de Okulöncesi Eğitim. *Asya Öğretim Dergisi*, 2(1), 64-79
- Arabacı, İ. B. (2011). Türkiye ve OECD Ülkelerinde Eğitim Harcamaları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(35), 100-112.
- Aydınlıgil, S. (2007). Human Development, Capabilities and Gender. Keynote Presentation, *Traditional Societies and Democracy Symposium*, www.hbfasia.org. (ss 1-3 ve 11-12), Islamabad, Pakistan.
- Aydınlıgil, S. (2009) İnsani kalkınma yaklaşımı: iyi yönetim ve sosyal politika için önermeler. 4. *Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu*, Ankara.
- Başkaya, F. (2009). Sınav Sanayi ve Eğitimin Sefaleti. *Eleştirel Pedagoji Dergisi*, 1(4-5), 44-49.
- Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı 2020. 2018 yılı faaliyet raporu. 20 Mart 2020 tarihinde <https://www.baka.gov.tr/dokumanflipbook/2018-yili-faaliyet-raporu/266> adresinden erişildi.
- Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı 2020.(2014-2023) Bölge planı. 20 Mart 2020 tarihinde <https://www.baka.gov.tr/uploads/1391759531TR61Duzey2Bolgesi2014-2023BolgePlani.pdf> adresinden erişildi.
- BM Çocuk Hakları Sözleşmesi, 20 Mart 2020 tarihinde http://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/mevzuat_uamevzuat/birlesmismilletler.pdf adresinden erişildi
- Çavlin, A. (2019). 2018 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması. www.hips.hacettepe.edu.tr › tnsa2018 › rapor › sonuclar_sunum.
- ÇSGB (2006). *Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi İçin Zamana Bağlı Politika ve Program Çerçevesi* Ankara, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Yayını.
- Demir, M. (2019). Sürdürülebilir Kalkınma. *Kamu Yönetimi Ansiklopedisi* içinde. 821-824.
- Keskin D. D.(2012). Eğitimde Piyasalaşma ve Öğretmen Emeğinde Dönüşüm. *Çalışma ve Toplum*, 2012/1, ss.167-185
- DİSK-Genel İş. (2016). Türkiye’de Çocuk İşçi Olmak. DİSK.
- Doğan, İ. (2000) *Akıllı Küçük; Çocuk Kültürü ve Çocuk Hakları Üzerine Sosyo-Kültürel Bir İnceleme*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı (2017-2021) Stratejik Planı <https://www.dogaka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/wwwdogakagovtr>

47 wn1m71wd kurumsal-stratejik-plan-2017-2021.pdf

- Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı 2018 Faaliyet Raporu https://www.dogaka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/wwwdogakagovtr_853_ox6k58wp_2018-yili-faaliyet-raporu.pdf
- Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı (2014-2023) Bölge Planı https://www.dogaka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/wwwdogakagovtr_603_ge7j97uv_tr63-bolge-plani-2014-2023.pdf
- Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı (2014-2023). Bölge planı. 20 Mart 2020 [https://www.doka.org.tr/planlama/Bolge-Plani-TR.htmladresinden erişildi.](https://www.doka.org.tr/planlama/Bolge-Plani-TR.htmladresinden_erişildi)
- Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı 2019 Faaliyet raporu. 20 Mart 2020 tarihinde [https://www.doka.org.tr/kurumsal_Kurumsal-Seffalik_Kurumsal-Raporlar_Faaliyet-Raporlari-TR.html_adresinden erişildi.](https://www.doka.org.tr/kurumsal_Kurumsal-Seffalik_Kurumsal-Raporlar_Faaliyet-Raporlari-TR.html_adresinden_erişildi)
- Dur, A. İ. B., Öztürk, M. (2017). Türkiye’de ve Dünyada Çocuk İşçiliği ve Mücadele Politikaları: SDÜ MYO öğrencileri üzerine bir araştırma, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(3), 613-635.
- Gök, F. (2004). Eğitim Hakkı: Türkiye gerçeği. *XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı*, 6-9 Temmuz 2004, İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Malatya.
- Gündoğdu, Y. (2018). Çocuk Hakları: Çocuk Haklarının Tarihsel Gelişimi ile Uluslararası Hukuk ve Türk Hukuku Kapsamında Mevcudiyeti Hakkında Kısa Bir Değerlendirme. TUSODER. <https://www.tusoder.org.tr/>
- Gündüz, M., & Akın, Ö. A. (2015). Türkiye’de Devlet Okullarındaki Özel Eğitimle İlgili Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 86-95.
- Güney Ege Kalkınma Ajansı (2020). 2014-2023 Bölge planı. 20 Mart 2020 tarihinde https://geka.gov.tr/Dosyalar/o_19utnqk2s1tbc0h1g6i1973po38.pdf adresinden erişildi.
- Güney Ege Kalkınma Ajansı (2020). 2017-2021 Stratejik plan. 20 Mart 2020 tarihinde [https://geka.gov.tr/Files/GEKA%20Stratejik%20Plan%20\(2017-2021\)_2272019095407.pdfadresinden erişildi.](https://geka.gov.tr/Files/GEKA%20Stratejik%20Plan%20(2017-2021)_2272019095407.pdfadresinden_erişildi)
- Güney Ege Kalkınma Ajansı 2018 yılı faaliyet raporu. [https://geka.gov.tr/Dosyalar/o_1d8fthog21jpgvamihkqke1cgde.pdfadresinden erişildi.](https://geka.gov.tr/Dosyalar/o_1d8fthog21jpgvamihkqke1cgde.pdfadresinden_erişildi)
- Günsoy, G. (2005). İnsani Gelişme Kavramı ve Sağlıklı Yaşama Hakkı. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 35-52

- Gürlük, S. (2010). Sürdürülebilir Kalkınma Gelişmekte olan Ülkelerde Uygulanabilir mi? *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5(2), 85-99.
- Gürses, D. (2009) İnsani Gelişme ve Türkiye, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(21), 339-350
- Han, E. ve Kaya, A. A. (1999); Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politikası, 2. Baskı, Birlik Ofset, Eskişehir.
- Kırsal Kalkınma Eylem Planı 2015-2018 <https://kcp.tarim.gov.tr/KKEP2015-2018.pdf>
- İpek Yolu Kalkınma Ajansı (2020). 2014-2023 bölge planı. 20 Mart 2020 tarihinde <https://www.ika.org.tr/upload/yazilar/TRC1-Bolge-Plani-2014-2023-730709.pdf> adresinden erişildi.
- İpek Yolu Kalkınma Ajansı 2018 Yılı Faaliyet Raporu <https://www.ika.org.tr/upload/yazilar/2018-Yili-Ara-Faaliyet-Raporu-573611.pdf>
- İpek Yolu Kalkınma Ajansı (2020).2017-2023 stratejik plan. 20 Mart 2020 tarihinde <https://www.ika.org.tr/upload/yazilar/Stratejik-Plan-957047.pdf> adresinden erişildi.
- İSİG Meclisi. (2018). Bakanlık 2018 yılını "çocuk işçiliği ile mücadele yılı" ilan etmişti ama... 23 Mart 2020 tarihinde <http://isigmeclisi.org/19742-bakanlik-2018-yilini-cocuk-isciligi-ile-mucadele-yili-ilan-e> adresinden erişildi.
- İstanbul Kalkınma Ajansı 2018 Faaliyet Raporu <https://www.ika.org.tr/upload/yazilar/2018-Yili-Faaliyet-Raporu-849373.pdf>
- İZTO (2016). Birleşmiş Milletler binyıl kalkınma hedefleri ve 2030 sürdürülebilir kalkınma hedefleri. 20 Mart 2020 tarihinde http://izto.org.tr/demo_betanix/uploads/cms/yonetim.ieu.edu.tr/6360_1470056885.pdf adresinden erişildi.
- Kahraman, F., & Gül.S. S. (2015). Türkiye’de Çocuk Yoksulluğu: Gaziantep Üzerine Bir Araştırma, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(1), 339-366
- Kalafatçılar, K., (2019)., Demografik Gelişmeler ve Makroekonomik Etkileri, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) Çalışma Tebliği No: 19/11, Ankara, s. 1-52.
- Karabıçak, M., & Özdemir, B. (2015). Sürdürülebilir Kalkınmanın Kavramsal Temelleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 6(13), 44-49.
- Karacadağ Kalkınma Ajansı 2018 Yılı Faaliyet Raporu

- https://www.karacadang.gov.tr/Dokuman/Dosya/www.karacadang.gov.tr_9_6_SY2U61VP_2018_yili_faaliyet_raporu_10.pdf
- Karacadağ Kalkınma Ajansı (2014-2023) Bölge Planı https://www.karacadang.gov.tr/Planlama/Dosya/XO3X23ED_trc2_2014_2_023_bolge_plani.pdf
- Karacadağ Kalkınma Ajansı 2020. (2016-2023) Stratejik plan. 20 Mart 2020 tarihinde https://www.karacadang.gov.tr/Planlama/Dosya/www.karacadang.gov.tr_83_JL8J40AJ_stratejik_plan_2016_2020.pdfadresinden erişildi.
- Karaman, B., & Özçalık, M. (2007). Türkiye’de Gelir Dağılımı Eşitsizliğinin Bir Sonucu: Çocuk İşgücü. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi* 14(1), 25-41.
- Kaya, V., & Yalçınkaya, Ö. (2014). Nüfus Ekonomik Büyüme Kaynağı Olabilir mi?: “En Az Üç Çocuk” Politikasına Tarihsel Bir Bakış. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(1), 165-198.
- Keleş, R., & Hamamcı, C. (1997). *Çevrebilim*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kırdök, M. (1998). *Çocuk hakları*, İstanbul: Çivi Yazıları Yayınları.
- MEB (2019a). Milli Eğitim İstatistikleri, örgün eğitim. 20 Mart 2020 tarihinde http://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_09/30102730_meb_istatistikleri_orgun_egitim_2018_2019.pdf adresinden erişildi.
- MEB (2019b). PISA 2018 Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı; Ulusal Ön Raporu. T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Eğitim Analiz ve Değerlendirme Raporları Serisi No:10. 2019. Ankara.
- OECD. (2018). *Education at a glance 2018: OECD Indicators*, OECD Publishing, Paris.
- OECD. (2019). *OECD Health Data 2018*. <http://www.oecd.org/health/health-systems/>
- Oktay, A. (2007). Okul Öncesi Eğitimden İlköğretime Geçiş Projesi. Türkiye Özel Okullar Birliği Derneği, Okul Öncesi Eğitimi, Öğretmen Eğitimi. 01 Şubat 2007. Antalya. İstanbul: Neta.
- Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018 <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Onuncu-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2014-2018.pdf> adresinden alındı.
- Onbirinci Kalkınma Planı 2019-2023 <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/OnbirinciKalkinmaPlani.pdf>.
- Orhan, S., & Genç, K. G. (2015). Engellilere Yönelik Ülkemizdeki Özel Eğitim Hizmet Uygulamaları ve Örnek Ülke Karşılaştırması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 15(35/2), 115-146.
- Ömür, Ö. M., Giray, F. (2016). Kamusal Mal ve Hizmet Olarak Eğitim Hizmeti

- ve Harcamaları: Türkiye ve Diğer OECD Ülkeleri Karşılaştırması, *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(4), 129 – 160.
- Peterson, W. C. (1994), Gelir İstihdam ve Ekonomik Büyüme, Çev. T. Güllap, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum.
- Sağlam, M., & Aral, N. (2016). Tarihsel Süreç İçerisinde Çocuk ve Çocukluk Kavramları. *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*(2), 43-56.
- Sam, N. (2008). Yoksulluğa Bir Yaklaşım Biçimi: Kapasite Yaklaşımı. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27, 59-70
- Sen, A.K.(1997), On Economic Inequality. Clarendon Press,New York.
- Sen, A. K. (1999a), Development as Freedom. OUP, Oxford.
- Sen, A. K. (1999b), "Human Rights and Economic Achievements". The East Asian Challenge for Human Rights. J. R. Bauer and D. A. Bell, CUP, Cambridge.
- Soubbotina, T. P. (2004). *Beyond Economic Growth: an Introduction to Sustainable Development* (English). WBI learningresourceseries. Washington DC: World Bank.
- Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları,
<http://www.surdurulebilir-kalkinma.gov.tr/amaclari/>
- T. C. Kalkınma Bakanlığı (2017) Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Kapsamında Türkiye'nin Mevcut Durum Analizi Projesi. Ana rapor. www.ceidizleme.org/ekutuphanesim/dosya.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (2020). Sürdürülebilir Kalkınma. 20 Mart 2020 tarihinde <http://www.mfa.gov.tr/surdurulebilir-kalkinma.tr.mfa> adresinden erişildi.
- T.C. Resmi Gazete (1995). Çocuk Haklarına Dair Sözleşme. *Milletlerarası sözleşme*. 20 Mart 2020 tarihinde www.resmigazete.gov.tr adresinden erişildi.
- Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Stratejik Planı (2019-2023) <https://www.tkd.gov.tr/Content/File/2019-2023%20Stratejik%20Plan%C4%B1.pdf>
- Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Stratejik Planı (2012-2021) <https://tkd.gov.tr/Content/File/TKDK%202017-2021%20D%C3%B6nem%20Stratejik%20Plan%C4%B1.pdf>
- TEPAV. (2008). PISA Sonuçları Işığında Türkiye'nin Rekabet Gücünün Değerlendirilmesi, (Haz.: Ozan Acar), Türkiye Ekonomik Politikaları Araştırma Vakfı.
- TKDK (2020). Kuruluş Amacımız. 20 Mart 2020 tarihinde <https://van.tkd.gov.tr/KurulusAmacimiz.aspx> adresinden erişildi..
- Torunoglu, E. (2003). *Tübitak Vizyon 2023: Panel İçin Notlar: Sürdürülebilir Kalkınma Paradigması Üzerine Ön Notlar*. Ankara: Tübitak

- Trakya Kalkınma Ajansı (2020). 2014-2023 bölge planı. 20 Mart 2020 tarihinde https://www.trakyaka.org.tr/upload/Node/35208/xfiles/trakya_bolge_plan_i_2014-2023.pdf adresinden erişildi.
- Trakya Kalkınma Ajansı (2020). 2016-2023 Stratejik Plan https://www.trakyaka.org.tr/upload/Node/39378/xfiles/TR21_Trakya_Bolge_2016-2023_Stratejik_Plan.pdf
- Trakya Kalkınma Ajansı (2020). 2018 yılı faaliyet raporu. 20 Mart 2020 tarihinde https://www.trakyaka.org.tr/upload/Node/38651/xfiles/0_2018_Yili_Faaliyet_Raporu_Yayin_Tarihi_20_02_2019.pdf adresinden erişildi.
- Tunç, M. (2018). Kalkınmada Kadın Ayrımcılığı ve Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğinin Rolü: Ülkelerarası Farklı Gelir Gruplarına Göre Yatay Kesit Analizi. *Sosyoekonomi*, 26(38), 221-251.
- TÜİK (2019). Çocuk istatistikleri-işgücü. 10 Mart 2020 tarihinde <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=202&locale=tr> adresinden erişildi.
- Tümertekin, E., & Özgüç. N. (2007). *Ekonomik Coğrafya Küreselleşme ve Kalkınma*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları 2. Gözden Geçirme Raporu (2019) http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/03/Surdurulebilir-Kalkinma-Amaclari-Turkiye-2nci-Ulusal-Gozden-Gecirme-Raporu_TR-WEB.pdf
- Tüylüoğlu, Ş., & Karalı, B. (2006). İnsani Kalkınma Endeksi ve Türkiye için Değerlendirilmesi. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*(12), 53-86
- Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi 2014-2020 [https://kkp.tarim.gov.tr/UKKS%20\(2014-2020\).pdf](https://kkp.tarim.gov.tr/UKKS%20(2014-2020).pdf)
- UNDP (1990) Human Development Report 1990, Concept and Measurement of Human Development, <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr1990/chapters>
- UNDP (1991). *Human Development Report 1991*. New York: Oxford University Press. http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/220/hdr_1991_en_complete_nostats.pdf
- UNDP (1994). *Human Development Report 1994*. New York: Oxford University Press. http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/255/hdr_1994_en_complete_nostats.pdf.
- UNICEF (2015). Dünya Çocuklarının Durumu Raporu, Yönetici Özeti, 2015.ss.1-26

- www.unicef.org.tr/basinmerkezidetay.aspx?id=22645
- Ural, A. (2012). Kusurlu Kamusal Eğitim. *Eleştirel Pedagoji Dergisi*, 4(23), 72.
- Vural, S., & Yücesoy, Ş. (2003). Türkiye’de Özel Gereksinimli Bireylere Yönelik Hizmetlerin Yasal Yapılanmasında Avrupa Birliği’ne Uyum Çabalarının Yansımaları. *Sosyal Bilimler Dergisi 2003-2004*, 3(1), 141-156.
- World Commission on Environment and Development (1987). *Ourcommonfuture*. Oxford & New York: Oxford University Press
- Yıldırım, U., & Göktürk, İ. (2004). Sürdürülebilir Kalkınma. *Çevre sorunlarına çağdaş yaklaşımlar*. M. C. Marin, U. Yıldırım (Eds) *Ekolojik, Ekonomik, Politik ve Yönetimsel Perspektifler* içinde. İstanbul: Beta Basım Yayım.